

Antalya'nın Korkuteli İlçesi Ağzında Görülen Belirgin Ses Hâdiseleri

Emine Atmaca*

Özet: Bu çalışmada, Antalya ili Korkuteli ilçesi ağzının belirgin fonetik (ses bilgisi) özelliklerinden bahsedilmiş, diğer Anadolu ağızlarıyla ilişkisi incelenmiştir. Oğuz boylarının Anadolu ağızları özellikle de Kınık Oğuz boyunun Korkuteli ağzı üzerinde bıraktığı izler ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: a) Etnik yapı, b) Kınık ve Salur boyu, c) Korkuteli ağzı/ları, d) Fonetik

Abstract: This study examines the phonetic characteristics of the Antalya dialect, focusing on the district of Korkuteli, and exploring its connection with other Anatolian dialects. It focuses on the influences of the Oguz tribes, most notably the Kinik Oguz tribe and effects on Anatolian phonetics.

Key Words: a) Ethnic composition, b) Kınık tribes and Salur tribes c) Korkuteli dialect/s, d) Phonetics.

İlçe ağzının ses bilgisi özelliklerine geçmeden evvel ilçenin etnik yapısından kısaca bahsetmenin yerinde bir yaklaşım olacağı kanaatindeyiz:

Etnik Yapı

Ağız araştırmalarında üzerinde durulması gereken özelliklerin başında, o ağzı konuşanların mensup olduğu etnik grup/lar gelir. Çünkü etnik grup/lar ağız özelliklerini doğrudan doğruya etkileyen, geliştiren sosyal, siyasî ve kültürel birliklerdir. Ağızların oluşmasında tek faktör etnik yapı değildir, tarihin, fizikî ve

* Sakarya Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi

siyasî coğrafyanın, eğitimin, ekonominin, göçlerin de önemli bir katkısı vardır. Bu yüzden ağız araştırması yapılırken yukarıda belirtilen alanlar da dikkate alınmalıdır.

XI. yüzyıldaki Selçuklu fütühatına iştirak eden Oğuzlar Anadolu'nun ilk yoğun Türk iskânını gerçekleştirmişlerdir. Anadolu'nun her tarafında olduğu gibi Korkuteli'ni de kapsayan Teke – ili bölgesi de bu sırada iskâna tabi tutulmuştur.¹ Tarihî kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Anadolu'nun fetih ve iskânına 24 Oğuz boyundan 23'ü katılmıştır.² Bu iskânda yer almayan “*Alka-Bölük (Alka-Evli)*” Oğuz boyu olduğu kabul edilmektedir. Zira bu boya ait bir yer adı bulunamamıştır.³

Anadolu ağızlarının oluşumunda rol oynayan başlıca boylar Kayı, Kınık, Avşar, Salur, Çepni, Bayındır, Bayat, Alayuntlu ve Eymir boylarıdır. Arşiv vesikaları ve yer adları üzerinde yapılan incelemeler daha az oranda olmak üzere öteki boyların da yer aldığını göstermekte ise de, bunların Anadolu ağızlarının teşekkülündeki etki dereceleri hakkında şimdilik bir şey söylemeğe imkân yoktur.⁴ Yine tarihî kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre Anadolu'nun Türkleşmesinde Bayat, Kayı, Kınık, Bayındır, Salur ve Çepni Oğuz boylarının etkisi diğerlerine nazaran daha büyüktür. Zira bugün Anadolu'da yukarıda adı zikredilen Oğuz boylarına ait yer adı sayısının fazla olduğu tespit edilmiştir.⁵

Sosyal ve siyasî sebeplerle XIII. ve XIV. yy. Oğuz boyları arasında yer değiştirmeler, aktarmalar olmuştur. Oğuz boylarının ağızları birbirini etkilemiş ve bunun sonucunda Anadolu ve Rumeli ağızlarında tabakalaşmalar meydana gelmiştir. Anadolu Türkçesinin kelime hazinesinin esas tabakası Türklerin Anadolu'ya gelip yerleştikleri anda kullandıkları dildir. Oğuzların Anadolu'ya girdikleri zaman konuştukları dili bir kül halinde ele almalıyız ve biz bugünkü Anadolu ve Rumeli ağızlarının kelime hazinesinin esas tabakasını bu dilde aramalıyız.⁶

¹ Hasan Moğol, “*Antalya Tarihi*”, Ankara 1997, s. 77.

² Faruk Sümer, “*Oğuzlar (Türkmenler), Türk Dünyası Araştırmaları*” Vakfı yay., İstanbul, 1992, s. 173.

³ Faruk Sümer, “*Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*”, Eylül 1980, s. 428.

⁴ Zeynep Korkmaz, “*Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971, Ankara 1980 (2.baskı), s. 25.

⁵ Faruk Sümer, “*Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*”, Eylül 1980, s. 423–460.

⁶ A. Tietze, “*Anadolu Türkçesinin Tabakalaşması*”, VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957. TTK. Yay. Ankara 1960.

Araştırmamıza konu olan Korkuteli ağzında esas tabakanın ortaya çıkarılmasında Zeynep Korkmaz'ın "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu"⁷ makalesi yol gösterici olmuştur. Korkuteli ağzında tespit edilen fonetik ve morfolojik hususlar Korkmaz'ın aynı adlı makalesinde "Kınık Oğuz boyu" özelliği olarak ortaya koyduğu verilerle karşılaştırılmış ve Kınık Oğuz boyunun Korkuteli'ne daha fazla yerleştiği ve esas dil tabakalarından birini teşkil ettiği sonucuna varılmıştır. Faruk Sümer, Kınık Oğuz boyunun toplu olarak Çukurova'ya yerleşmekle birlikte yer yer Anadolu'nun öteki bölgelerine özellikle de "Batı Anadolu" bölgesine yerleştiğinden söz eder.⁸

Korkmaz'ın bu makalesinde verdiği Kınık Oğuz boyunun özellikleri ile Korkuteli'nin II. ağız bölgesinde⁹ (diğer ağız bölgelerine nazaran daha geniş bir bölgede konuşulur.) konuşulan ağzın mukayesesi şöyledir:

1) Eski Türkçedeki geniz-damak-diş n'si (ŋ), bölge ağzında da varlığını devam ettirmektedir: *seniŋ* (23/15), *saŋa* (6/23, 8a/44).

2) Eski Türkçedeki kelime başında yer alan arka damak-ötümsüz k- ve ön damak-ötümsüz k sesleri, bölge ağzında ötümlüleşmiştir: *ğıbrısŋın* (23/7), *ğalmışın* (30c/61), *götüsü* (38a/101).

3) Korkuteli ağzında, kelimelerin ilk hecesinde ünlü yutulması sonucunda meydana gelen uzunlukların dışında aslî ünlü uzunlukları da vardır: *āl-* (2a/3), (37a/24), *yāz-* (2b/55), *ā-* (*ağ*) (23/71), *gēl-* (2a/15), *kāl-* (34b/121), *yō-* (25a/111, 43b/127, 3b/53).

4) Korkuteli ağzında, belirli ünsüzlerin inceltici etkisi sonucunda bazı kalın ünlülerde ikinci heceden itibaren incelme/ler meydana gelir: *alcēn* (1b/40), *yollecēm* (6a/128), *olceg* (38a/15).

(⁷) Zeynep Korkmaz, "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1971, Ankara 1980 (2.baskı), s. 21-32.

(⁸) Faruk Sümer, "Osmanlı Devrinde Anadolu'da Yaşayan Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", İstanbul Fakültesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XI (1949- 1950), s. 437- 508.

(⁹) Leyla Karahan, "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" adlı kitabında, "Antalya Ağızları" üzerinde yapılmış bir lisans çalışmasını dikkate almış ve bu ilde *a- Finike, Kaş, Elmalı, Korkuteli b- Antalya merkez c- Akseki* Manavgat olmak üzere 3 ağız grubunun varlığına işaret etmiştir. Ancak Karahan, Antalya'nın Korkuteli ilçesi üzerinde kapsamlı bir çalışma yapılmadığı için kendi içinde bir sınıflandırmaya tabii tutamamıştır. Yaptığımız derleme çalışmaları sonucunda Korkuteli ağzı üzerinde, 4 ağız bölgesinin var olduğu tespit edilmiştir: *I. Ağız Bölgesi -(I)yor/şimdi, II. Ağız Bölgesi -(I)yo/şindicik-şindi, III. Ağız Bölgesi -yoru,-yorur/hindi-şindi, IV. Ağız Bölgesi -(I)yr/hindi.*

5) Korkuteli ağzında hece ve kelime sonlarında yer alan akıcı “r ve l” ünsüzleri kolayca erimekte ve kendilerinden önce gelen ünlüleri uzatmaktadırlar: yāniş (< yanlış) (37c/73), *saqlanillādın* (41/35).

6) “-yor” şimdiki zaman eki “-yo (-yō)” şeklinde kullanılmaktadır: *gēdiyō* (1b/19), *begleyō* (1b/26).

7) Korkuteli ağzında geçmiş zaman eki dışındaki diğer çekimli fiillerde 1. şahıs için “-m” eki yerine “-n” eki kullanılmaktadır: *gōmecēn* (< koymayacağım) (38a/97), *asılacān* (< asılacağım) (40b/49).

8) Korkuteli ağzında, “-acak” gelecek zaman eki, ünlü yutulması sonucunda başta yer alan a/e sesini kaybetmiştir. Yine aynı ekin, kalın fiil kök ve tabanlarından sonra ince olarak “-cek” şeklinde kullanıldığı da görülür: *duducēz* (43a/7), *sālmecēn* (33a/13), *ganāmeceK* (2a/4).

9) Bazı Anadolu ağızlarında sık görülen orta hece ve son hecelerdeki k>ğ sesi değişmesi Korkuteli ağzında yalnızca iki örnekte görülmüştür. Bu sebepten bu husus karakteristik değildir: *ıhdırmışla* (25a/13), *ıharkā* (25a/3).

Korkuteli ağzında ikinci esas ana tabakayı Korkmaz’ın yine aynı makalesinden yola çıkarak Salur Oğuz boyunun teşkil ettiği sonucuna vardık. Salur Oğuz boyunun özellikleri ile Korkuteli’nin III. ağız bölgesinde¹⁰ konuşulan ağızı mukayese ettik ve şu sonuçlara ulaştık:

1) Kınık Oğuz boyunda da görüldüğü gibi ilk hecelerde aslî ünlü uzunlukları ile karşılaşılır: *ūnne-* (31d/129).

2) Gelecek zaman ekinin I. ve II. şahıs ekleri ile çekim yapıldığında hece kaynaşması, büzülme ve erime gibi ses hâdiseleri sonucunda “ünlü uzaması” meydana gelir: *alacām* (31d/136), *alcēn* (24a/86).

3) Şimdiki zaman eki yoru- yardımcı fiilinin geniş zaman çekimi ile meydana gelmiş eski tasviri ek-fiilin devam ettiği görülür.¹¹ Bu ağız bölgesinde ayrıca “yoru-“ yardımcı fiiline geniş zaman ekinin eklenmesiyle oluşan “-yorur” şeklinin son sesindeki “-r” sesinin erimesi sonucunda “yoru-‘lu şekiller de

⁽¹⁰⁾ **II. Ağız Bölgesinin Alt Grubu:** -iP+ bile, eP+bile, +eP+bile zarf fiil ekinin kullanıldığı köyler: Büyükköy Kasabası, Taşkesik Köyü, Gümüştü Köyünde - I^{nc}A² fonksiyonunda kullanılan zarf-fiil eki, II. Ağız bölgesinde bir alt grubun oluşmasına neden olmuştur. **III. Ağız Bölgesi -yoru/-yorur Şimdiki Zaman Ekini Kullanan Yerler:** Kızılaliler Köyü, Avdan Köyü, İmecik Köyü, Köseler Köyü, Kızılcaadağ Belediyesi, Bahçeyaka Köyü, Çıvgalar Köyü, Küçüklü Köyü, Kayabaş Köyü.

⁽¹¹⁾ Zeynep Korkmaz, “Nevşehir ve Yöresi Ağızları” üzerinde yaptığı derleme çalışmasında, Ürgüp’e bağlı *Salur, Aksalur, Ulaşlı*, ve *Karacaören* köylerinde ekin bu şekilde kullanıldığını tespit etmiştir.

kullanılmaktadır. Aynı fonetik hususu Muğla ağızlarında da görürüz.¹² *içiriyorur* (24b/95), *geliyorü* (31b/9), *ayarlıyuru* (24b/96).

4) Yönelme hal ekiyle birlikte kullanılan kadar edatı yerine +dAn¹³ ekinin kullanılması: *āşamadan* (31d/123).

5) Eski Türkçede #k, #p seslerinin yani, ötümsüz şekillerin korunduğu örnekler vardır: *poḵ* (31d/114), *künde* (< *günde*) (31d/98), *kéy-* (< *E.T. ked-*) (23/109).

Korkmazın, 1., 3., 6., 7., maddede belirttiği Salur Oğuz boyuna ait özellikler, III. ağız bölgesinde görülmez. 5., maddede belirtilen özellik ise bölge ağızı için karakteristik bir durum arz etmez.

Korkuteli bölgesinde Kınık Oğuz boyu dışında yer adlarından öğrenildiği kadarıyla “*Yüreğir (Üreğir), İğdir, Büğdüz, Yıva, Yazır, Dodurga, Eymür (Eymir), Karkın, Çavuldur (Çavundur)*” boyları da yerleşmişlerdir.¹⁴ Yapılacak detaylı bir morfonoloji, morfonemik, morfofonetik, tarihî çalışmaların sonucunda bu Oğuz boylarına ait dil hususiyetleri de ortaya çıkarılabilir.

SES BİLGİSİ (FONETİK)

ÜNLÜLER

Korkuteli ağzında, ölçünlü Türkçeyele aynı özellikler gösteren “*a, ı, o, u, e, i, ö, ü*” ünlüleri yanında, *á, á, á, ä, ê, é, í, í, í, ú, ó, ó, ó* normal süreli ünlüler de vardır.

Ünlü Değişmeleri

Kalın Ünlülerin İncelmesi: “*y, ş, ç, c, z, s, l, m, n, t, d*” gibi dudak dış, diş eti, diş eti - ön damak bölgelerinde boğumlanan ünsüzler, bazen kalın ünlüleri kendi boğumlanma noktalarına çekerek incelmelerine sebep olurlar.

a > á, e: *posdecilik* (21a/13), *anneşmeye* (< *anlaşmaya*) (21a/24), *amariḵan* (21b/129), *bene* (21b/126), *solden* (41a/10), *şefteli* (41a/15), *elme* (41a/15), *kirez* (41a/15), *ğariben* (41/37), *helve* (< *Ar. ḥelvā*) (42/5).

⁽¹²⁾ Zeynep Korkmaz, “Manisa, Denizli, Aydın, Muğla, Isparta (Ş. Karaağaç, Niğde ve Nevşehir (Derinkuyu)) bölgesi ağızlarında konuşulduğunu söyler. (*Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı ile İlişkisi Sorunu*, Belleten 1971)

⁽¹³⁾ Zeynep Korkmaz, “+dAn” ekinin hece kaynaşması sonucunda eski bir “*tegin*” edatından çıkmış olabileceğini söylemektedir.

⁽¹⁴⁾ Faruk Sümer, “*Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri, Boy Teşkilatı, Destanları*”, Eylül 1980, s. 423–460.

ı> í, î: *ğaşmiyo* (41/33), *yukeyi* (< *yufkayı*) (42/19), *oreyş* (18/17), *deliğanní* (31c/32), *zatinde* (24a/51).

u > ú, ü: Korkuteli ağzında örneklerine çok az rastlanan bir incelmedir: *massül* (< *Ar. maħsül*) (29/4), *deyüs* (< *Ar. deyyūs*) 34a/82), *oşúrcu* (< *Ar. uř*) (16/49).

İnce Ünlülerin Kalınlaşması

“k, g, ğ, ŋ, h” gibi damak ünsüzlerinin ünlüler üzerinde kalınlaştırıcı etkileri vardır. Korkuteli ağzındaki ince ünlülerin kalınlaşmasında yukarıdaki ünsüzlerin etkileri olduğu gibi ünlülerin birbirini etkilemesi de kalınlaşma sebebi olabilmektedir.

e > á, a: *dafa* (< *Ar. def‘a*) (21b/111), *zatan* (< *Ar. zāten*) (24a/45), *aca‘a* (< *Ar. ‘acele*) (24b/102), *haralda* (< *her halde*) (24c/124), *ziyaraT* (< *Ar. ziyāret*) (33b/18).

i > ı, í: *ihdimālımız* (< *Ar. iħtimāl*) (18/20), *bıyıceyi* (< *bıyıcıĝı*) (3c/143), *ısmayil* (< *Ar. ismā‘il*) (33b/29), *ıstırāt* (< *Ar. ıstırāt*) (30b/22).

ö > o, ó; ü > u, ú¹⁵: Bu yöndeki kalınlaşmanın en büyük sebebi, yarı kalınlaşan k ve g damak ünsüzlerinin yanındaki ince ö ve ü ünlülerini kalınlaştırması veya kısmen kalınlaştırmasıdır. Bu fonetik temayül, Orta Anadolu’yu karakterize eden bir özelliktir.¹⁶ *çókeşmiş* (< *çökeşmiş* “toplanmış”) (25a/11), *çöğdu‘lar* (< *çöktüler*) (30c/57), *otobus* (< *Fr. autobus*) (32/81).

Geniş Ünlülerin Darlaşması

Bu ses hâdisesinin ana nedeni, yanındaki ünlüyü inceltici ve darlaştırıcı etkiye maruz bırakan yarı ünlü “y” ünsüzü ve orta hecenin genellikle “vurgusuz” olmasıdır.

a > ı: Bu darlaşmada daha çok vurgusuz orta hece ünlüsünün yanındaki y ünsüzü etkili olmuştur: *orıya* (< *oraya*) (24a/63), *alınmıya* (< *alınmaya*) (32c/110), *havıya* (< *havaya*) (32c/114), *çalmıya* (< *çalmaya*) (31c/36).

⁽¹⁵⁾ Aynı fonetik husus, Muğla ağzlarında da görülür. (Ali Akar, *Muğla Ağzları*, s. 22)

⁽¹⁶⁾ Zeynep Kokmaz, *Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, “Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Tarihi Devirlerle Bağlantısı Üzerine”*, Ankara 1999, s. 63.

e, ê > i: Kapalı e sesi Türk Dilinin önemli fonetik sorunlarından biridir. Bugün Anadolu ağızlarının pek çoğunda bulunan bu ses, “e” ile “i” arasında bir sestir ve genellikle ilk hecede görülür. Kapalı e sesi¹⁷ Eski Türkçede ilk hecedeki bazı kapalı “e” ünlüleri Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde “i” ile gösterilmiştir.¹⁸ Bu sesin günümüz Türkiye Türkçesinde “i” ye dönüştüğünü görmekteyiz. Bu dönüşme sonucunda, arada ortaya çıkan “ê” ünlüsü yarım-dar biçimde Anadolu ağızlarında olduğu gibi Korkuteli ağzında da korunmuştur. Metinlerimizde bazı örneklerde “i” li şekillere de rastlanmaktadır: *gêne* (< *yine*) (21a/51), *déye*¹⁹ (< *diye*) (21a/62), *véri/cegken* (< *verilcekken*) (32b/62), *gine* (2a/29), *patatizli* (< *patatezli*) (42/21), *domadizini* (< *domatez*) (42/27).

e> ê: Yarı ünlü “y” ünsüzü aşağıdaki örneklerin kimisinde *uzama*, kimisinde *darlaştırma* meydana getirmiştir: *eñ-ěyi* (18/26), *alměyo* (38a/90), *yěr* (23/67), *děyo* (23/68), *sěre* (< *Ar. seyr*) (44/23).

e> ü: *döüceK* (42/12), *dürdövüdüK* (33b/36), *düşüvürü* (30c/85), *ölücēn* (25a/36).

o> u: *buynuz* (42/15), *doğduruna*²⁰ (18/21), *ısdanbol* (23/24), *yuñurmak* (< *yuğurmak*) (22c/16), *ho* (< *şu*) (25a/15).

Dar Ünlülerin Genişlemesi

Korkuteli ağzında, tespit ettiğimiz dar ünlülerin genişlemesi örnekleri şunlardır:

i > a: *sarışandan* (< *sarışından*) (38c/155), *dayanaqlıymış* (< *dayanıklıymış*) (24b/98).

i > e, ê: *teSkire* (21a/6), *héc* (< *Far. hîç*) (18/19), *én'diK* (< *indik*) (30b/21), *haléhazırda* (< *Ar. hāl-i hāzırda*) (33a/8), *felen* (< *Ar. (filan)*) 23/61).

u > o, ô: *yogos'lavyada* (< *yugos'lavya*) (21a/1), *bobalr* (30c/51), *kontura* (< *kundura*) (8b/63), *okardan* (< *yukardan*) (30c/91), *yónan* (< *yunan*)

⁽¹⁷⁾ Reşit Rahmeti Arat, “*Atabetü'l- Hakayık*”, s. 114.

⁽¹⁸⁾ Faruk Kadri Timurtaş, “*Eski Türkiye Türkçesi*”, İstanbul 1994, s. 19–24.

⁽¹⁹⁾ Ali Akar, “*Muğla Ağızları*” dé-, démiş I/3–13.

⁽²⁰⁾ Türkçede “o/ö” ünlüleri yalnızca ilk hecede bulunur. Ağzılarda, alıntı kelimelerin ikinci ve ona müteakip hecelerinde yuvarlak- geniş o/ö ünlüleri varsa bu ünlüler dar-yuvarlak u/ü ünlülerine çevrilir, Türkçenin hece yapısına uydurulur. Ancak bugün Türk lehçeleri içerisinde ilk heceden sonra o/ö ünlülerini bulunduran 3 lehçemiz vardır: **a) Yakut Türkçesi**, **b) Altay Türkçesi**, **c) Kırgız Türkçesidir**. Gramerimizde bu fonetik temayüle “*dudak çekirliliği (labial attraction)*” denmektedir.

(16/44).

u > a: *mahabbed_oluyo* (41/27), *yogaslavyada* (< *yugos'lavya*) (21a/1).

ü > ö: *gözelce* (28a/72), *hörmeTli* (9b/41), *kötāḥyaya* (30b/24), *öge* (< *üvey*) (36b/50), *hökümeT* (16/48).²¹

Bugün ölçünlü Türkçede değişmiş şekillerine rağmen Korkuteli ağzında Eski Türkçedeki şeklini koruyan kelimeler de vardır:

*böyümüş*²² (28a/4), *böyüg_ölanın* (43a/14), *yörümüyom* (23/37), *gene* < DLT yana, “yine” (3/45), êkız “ikiz” (43/56), *éyi* < OA. edgü, “iyi” (4/32), *yoḥarda* < OA yoḥaru, DLT yokaru, “yukarıda” (32/22), *šo* < EAT şol, *šo* “şu” (26/32), *horda* (< şurada) (38a/31).

Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

Bu ses hâdisesinin oluşmasının nedeni; *b*, *p*, *v*, *f*, gibi dudak ünsüzlerinin düz- geniş ve düz- dar ünlüleri etkilemesidir:

a > â, o: *bövama* (21a/62), *popaza* (21b/122), *bobadan* (29/16), *veyohudda* (33a/13), *payamlı* (< *payamlı*) (32a/38).

a > u: *buvamıḡ* (21a/1), *bubası* (35a/79), *zuman* (39b/23), *mumaTlara* (< *mamatlar*: bir köy ismi) (23763).

i > ü: *evelü* (24a/73), *bahşüş* (32c/115), *mühüm* (25a/88), *düşüvürü* (30c/85).

Korkuteli ağzında çok sık karşılaştığımız aşağıdaki örnekte ise kelimenin²³ yuvarlaklaşmasından söz edemeyiz. Zira kelimenin eski şekli dar-yuvarlaktır. Kelime, uç isminin “instrumental” şekline dayanır: “*uç-u-n*”. Eski Türkçede böyle olan isim Batı Türkçesinde “uçun” şekline geçmiş, sonra “*üçün*”, “*içün*” şekillerini aldıktan sonra Osmanlı Türkçesinin sonlarında bugünkü “*için*” şekline girmiştir.²⁴ *üçün* (21b/97, 31a/2, 42/23, 6/9).

Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

⁽²¹⁾ Kütahya ve Yöresi Ağzlarında; “*böyüḡanne, hökümet<hükümet, möhlet*”. Rumeli Ağzlarından (E ağzında “gakçı”) *böyük/böük<büyük* s.26.(Tuncer Gülensoy).

⁽²²⁾ Kelime, Eski Türkçedeki “bedü-” fiilinden gelmektedir. bedü- fiili, önce bir dudak sesimiz olan “b” nin etkisiyle böyü- haline gelmiş, daha sonra “y” nin tesiri ile daralmış ve kelime “büyük-” şeklini almıştır.

⁽²³⁾ Türk dilinde, “*Edat*” diye bir kelime çeşidi yoktur. İki tane kelime çeşidimiz vardır: a) *İsim* b) *Fıldır*. Şekil bilgisinde isim ve fiil de karşıtlık halinde vardır. Klasik Gramer kitaplarında edat diye bilinen kelime çeşidi aslında “*isimdir*”. Edat, bir kelime çeşidi değil; ismin şekil bilgisinde aldığı görevinin adıdır. (Zikri Turan’ın Morfoloji Ders Notları, Sakarya)

⁽²⁴⁾ Muharrem Ergin, “*Türk Dil Bilgisi*”, İstanbul 1998, s. 370.

Korkuteli ağzında, Türkçe ve yabancı kelimelerdeki bazı yuvarlak ünlülerin düzleştiği görülür. Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi örnekleri diğer ünlü değişmelerine nazaran daha azdır:

u > i: *yımırta* (< *yumurta*) (40a/8), *çıbıgları* (< *çubuk*), *halbır* (< *kalbur*)²⁵, *tongavıdı* (< *tongavudu*) (1a74), (18/2), *sıcık* (< *sucuk*) (36a/35), *barıTlı* (< *barutlu*) (21a/28).

ü > i: *halbisem* (21a/90).

Aşağıdaki örnekte yuvarlak ünlünün düzleşmesinin nedeni, kendisinden önce gelen kelimenin son vokalinin dar- düz olmasından kaynaklanmaktadır:

ikinde (< *iki günde*) (40b/27).

Ünlü Yutulması

Çeşitli fonetik sebeplerden dolayı iç sesteki bazı ünlüler yutulur. Korkuteli ağzında karşılaştığımız başlıca ünlü yutulmaları şu şekildedir:

1- Alıntı kelimelerde yan yana bulunan aynı cinsten iki ünlüden biri yutulur: *sāt* (< *Ar. sa'at*) (23/109), *itat₂edendir* (< *Ar. ita'at + T. et-*) (35a/28), *sēT* (< *sa'at*) (8c/111).

2- Orta hecede bulunan dar- düz ve yuvarlak ünlüler vurgusuzluktan dolayı yutulur: *komtanı* (38a/92), *dışarda* (18/17), *'avkaT* (17/91), *dağğa* (34b/131), *ēğtimi* (4b/21), *birbillēne* (25a/7), *gömceK* (25a/39), *uşceK* (25a/125).

Ünlü Türemesi

Türeme, kelimenin anlamına bir şey katmaz, fonksiyonsuz bir ses hâdisesidir.²⁶ Korkuteli ağzında, ünlü türemesi “başta, ortada ve sonda” olmak üzere üç şekilde karşımıza çıkar. Tespit ettiğimiz ünlü türemesi hâdiseleri şu şekildedir:

Ön Türeme

i ve i türemesi: *ısmandır* (*sımandır, bir köy ismi*) (34b/138), *ileş* (< *Far. lâşe*) (31c/71), *işéye* (< *Ar. şey'*) (12b/56), *irengli* (< *renkli*) (22b/99), *ilen* (< *leğen*) (22c/153), *ilānanın* (< *Yun. lâha'na*) (40a/6).

⁽²⁵⁾ İlk hecede düz ünlü taşıyan ve ikinci hecede “b, m, v” gibi dudak üstüzlere bulunan kelimelerin düz ünlüleri yuvarlaklaşırken Korkuteli Ağzında yuvarlaklaşma meydana gelmez. Aynı fonetik husus, Muğla Ağzında daha ileri seviyededir. Bu tür düzleşme örneklerine “*Kazan- Tatar ve Balkar Türkçelerinde de*” rastlanır: tulu<tolu “dolu”, mında<munda “burada”.

⁽²⁶⁾ Osman Nedim Tuna, “*Ders Notları*”, İnönü Üniversitesi, Malatya.

u ve ü türemesi: *urfu* (Ar. *rūh*) (25a/81), *hurus* (<rus) (21a/93), apartuman (< Fr. appartement)²⁷

İçte Ünlü Türemesi

a türemesi: *alamayasına* (18/21), *alamarçasına* (18/21).

ı ve i türemesi: *hePisinin* (24a/13), *hebisi* (23/59), *ibiram* (<İbrahim) (10/34), *bağıdıK* (39b/68), *salıda* (25b/176), *elverişilmiş* (41a/3), *fısladı* (31c/78).

Alıntı kelimedede ünlü türemesi:

İç seste ünlü türemesi, çift ünsüz bulunan alıntı kelimelerde söyleyiş zorluğunu gidermek içindir.

ı ve i türemesi:

Korkuteli ağzında başta ünlü türemesi, “l ve r” ile başlayan alıntı kelimelerde görülür:

Ön seste: *ırāt* (< Ar. *rahat*) (23/73), *irezilliKlē* (< Ar. *rezil*) (8c/139), *ileşberciliK* (< Far. *rençber*) (17/4), *il’ázım* (< Ar. *lazım*) (34b/136),

İç seste: *radio* (< Fr. *radio*) (12b/55), *farız* (< Ar. *farz*) (28b/26), *tırabzonnu* (21b/97).

Türkçede kelime ve hece başında çift ünsüz bulunmaz.⁽²⁸⁾ Korkuteli ağzında, bu durumda bulunan kelimelerin başındaki iki ünsüz arasında bir ünlünün türediği görülür: *tıragdörler* (7/33), *pilastiK* (22a/14), *tırafig* (23/59), *tiren* (30b/23), *tırabzonnu* (21b/97), *sanıralcı* (< Fr. *central*) (24b/111), *hıristiyan* (21b/104).

Sonda Ünlü Türemesi

Sondaki ünlü türemesi, şahsî konuşma özelliğinden kaynaklanmaktadır:

a ve e türemesi:

“-ken” zarf-fiil ekinin genişletilmiş şeklidir. Bölge ağzı için karakteristik bir durum arz eder: *annadıkana* (4b/25), *eserkene* (32a/38), *ihtiyarıkına* (32a/8), *dédikine* (2a/4,10/19), *dédimkine* (10/7).²⁹

⁽²⁷⁾ Çomaklı Kasabasından kayıt dışı derlenen kelimelerdendir.

⁽²⁸⁾ Muharrem Ergin, “*Türk Dil Bilgisi*”, s. 67.

⁽²⁹⁾ Zeynep Korkmaz, “*Güney- Batı Anadolu Ağzları Ses Bilgisi (Fonetik)*” adlı kitabında, bu türemeyi “-kan, -ken”li şekillerin dil hafızasından zarf- fiil olduklarının unutulması ve diğer ünlü ile yapılan zarf fiillere benzetilmesinden kaynaklandığını söylemektedir s. 51–52.

ı ve i türemesi: *ēceme* (< iyice) (19a/23), *hemi* (31b/16).³⁰

Yukarda verilen örneklerden anlaşılacağı üzere ünlü türemesi çoğunlukla dar ünlülerde görülür. Bunların kalın, ince- yuvarlak veya düz olması ünlü uyumu ya da kelimelerin ilk hecesindeki seslerin özel durumuna bağlıdır.

Ünlü Birleşmesi (Kaynaşması)

Daima birlikte kullanılan ve birleşik kelime niteliğinde olan kelimelerden birincisi ünlüyle biten, ikincisi ünlü veya ünsüzle başlayan kelimelerin konuşma esnasında kaynaşmasıdır.³¹ Ünlü birleşmesi, bölge ağzında iki şekilde karşımıza çıkar:

a) Türkçe Kelimelerde Ünlü Birleşmesi: *n-ā rayon* (< ne arıyorsun?) (28a/10), *yirm-ki* (< yirmi iki) (17/32), *ner-ediyor* (< nere gidiyor) (28b/17), *doğguz-ün* (*dokkuz gün*) (21a/19), *cumartesi-ün* (< cumartesi gün) (21b/107).

b) Alıntı Kelimelerde Ünlü Birleşmesi:

muḳāT (< Ar. *vuḳu'āt*) (31c/83), *ḡāneT* (< Ar. *kana'at*), (25a/167), *zirāT* (< Ar. *zirā'āt*), (33b/23), *māmeliDir* (< Ar. *mu'amele*) (43b/128), *mütāhiT* (< Ar. *mute'ahhid*) 18/11).

ÜNSÜZLER:

Bölge ağzında, ölçünlü Türkçeyeyle aynı özellikler gösteren “b, c, ç, d, f, g, ğ, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z” ünsüzleri yanında *ç, đ, F, ğ, g, ğ, g, h, ĩ, K, K, k, k, k, l, ŋ, P, s, S, Ş, t, T, v* ünsüzler de bulunur.

Ünsüzlerde meydana gelen değişiklikleri ikiye ayırarak inceleyeceğiz: **a) Ses Değişmeleri, b) Ses Hâdiseleri.**

SES DEĞİŞMELERİ

Ses Değişmesi, bir sesin nitelikleri ve nicelikleri itibarıyla başka bir ses hâline gelmesi ve bu yeni oluşan şeklin kalıcılığını devam ettirmesidir. Değişmede bir devir kapanır, diğer bir devir açılır. Artzamanlı (diyakronik) bir değişimdir. Zemin ve süreç farklıdır. Ses değişmelerinin temelinde ses

⁽³⁰⁾ Ahmet Bican Ercilasun, “Kars İli Ağzları –Ses Bilgisi-” adlı kitabında, bölge ağzında sonda ünlü türemesi örneğine sadece “*hemi*” kelimesinde rastlandığını ve bu sonda ünlü türemesinin de şahsî konuşma özelliğinden kaynaklandığını söyler. s. 98.

⁽³¹⁾ Osman Nedim Tuna, “*Ders Notları*”, Malatya.

hâdiseleri vardır. Ses değişmelerine değil, ses olaylarına bağlı değişiklikler vardır.³²

Ünsüz Değişmeleri

1) b>v değişmesi

#b>#v: var (1b/21) <bar (O Y. 99), versin (8a/54)< bir- ve ber- (O Y. 99). **#b: #b:** Devam ettirenler; ben (1b/22), beKmez (34a/28), *beK'mez* (11/32), bişi³³, **VbV>VvV:** çevirmiş (25a/19)< çebir- (DLT. çewür- 144), sevinir (37a/29)< sebin- (O.Y. 109), *b>v* sızıcılılaşması örneklerine sık rastladığımız “*baba*” kelimesidir: *buvamıñ* (< *babamın*) (28a/1), *bóvama* (< *babama*) (21a/62), *buvan* (< *baban*) (1b/39), *buvasınıñ* (< *babasının*) (1b/45). **Kelime içinde, hece başında:** yalvarıymış (13/38) < yalbar- (ETG 308), **Kelime ve/veya hece sonunda:** avına (3b/138) <ab (ETG. 258), evi (5/10)< eb (OY. 136), sevellêrđi (5/12) < (OY. 108).

2) #b>#p: paK'la (35a/53)< bakla, paKır³⁴ < baKır (DLT. 63), peK (40b/34) <bek (DLT. 79), *paKlıvı* (8b/103)< baKlağu (YTS. 32).³⁵

3) ç>c değişmesi: VçV > VcV değişmesi: gece³⁶ < kiçe (kéçe DLT. 290), acık-³⁷ <āç- (OY. 117), **ç#>#c değişmesi:** güc³⁸ < küüç (KÖK. UV.263).

4) ç > ş değişmesi: Patlayıcı “ç” ünsüzünün sızıcı “ş” ünsüzüne dönmesidir. Korkuteli ağzında ön seste az, kelime ve hece sonunda sık görülen bir ses hâdisesidir.³⁹ **#ç> #ş:** *şam* (< *çam*) (22c/143). **VçK>VşK:** *ğaşdıK* (21a/29), *‘aşlıK* (21a/81), *üş‘de* (21a/27), *ğaşma* (21a/49), *işKili* (41/21), *işdiK* (24b/96), *göşmenin* (23/51).⁴⁰ **ç#>ş#:** *kaş* (30c/49), *ödüş* (*ödünç*) (35a/33),

⁽³²⁾ Zikri Turan, “Eski Anadolu Türkçesi ders notları” Sakarya, 2006.

⁽³³⁾ Kösel köyünden kayıt dışı derlenen kelimelerdendir.

⁽³⁴⁾ Çıvgalar köyünden kayıt dışı derlenen kelimelerdendir.

⁽³⁵⁾ Münir Erten, “Diyarbakır Ağzı” adlı kitabında s. 167 “pañir, paKlava”, Efrasiyap Gemalmaz, “Erzurum İli Ağzları” adlı kitabında, s. 254 “pañir, pañla, pañlava, pañka” Zeynep Korkmaz, “Neveşehir ve Yöresi Ağzları” adlı kitabında, pañır (3-37), pañla (6-10), pañlavu (2-20) örneklerini verir.

⁽³⁶⁾ Çomaklı kasabasından kayıt dışı derlenen kelimelerdendir.

⁽³⁷⁾ Hacibekar köyünden kayıt dışı derlenen kelimelerdendir.

⁽³⁸⁾ Çomaklı Kasabasından kayıt dışı derlenen kelimelerdendir.

⁽³⁹⁾ Ali Akar, “Muğla Ağzları” adlı kitabında, bu fonetik hususun karakteristik olduğunu söyler: *ğaş-* I/58–21; *üş* II/4–12; *göşmez* II/1–32, Kazak Türkçesinin Karakalpak diyalektinde de “ç>ş” olur.

⁽⁴⁰⁾ Necati Demir, “Ordu İli ve Yöresi Ağzları” adlı kitabında bu fonetik hususun bölge ağzında sık karşılaşılan ünsüz değişmelerinden biri olduğunu söyler: *āşların* (*ağaçların*) (54/17), *aşmadan* (*açmadan*) (35/20), *gëshlikde* (*gençlikte*) (7/6), s. 87

on_üş (23/52), *ğuvanş* (kıvanç) (24b/137), *genş* (22b/53), *sardış* (22b/71), *üş* (33b/30).

5) d > t değişmesi:⁴¹ Bugün ölçünlü Türkçede #d ile başlayan bazı kelimelerin Korkuteli ağzında #t ile olduğu görülür. Bölge ağzındaki bu durumu, değişmeden ziyade Eski Türkçenin dil özelliklerini devam ettirdiği veya Doğu Türkçesinin tesiri olduğu düşünülmelidir. #d > #t: Bölge ağzında örneğine az rastlanmıştır: *tolu* (18/17, 18), *tüşmen*⁴².

6) d/ > y/ değişmesi

böyümüş (28a/4, 43a/14) < bedü- (DLT. 77, KB. 68) iyi (2a/35) < edgü (edhgü DLT., 168 OY. 133) uyumā (20a/16) < udıma- (udhı /udhu DLT. 684, OY. 177), *doymadı* (12a/34) < tod- (todh- DLT. 630, OY. 132), *ayırır* (20b/89) < (OY. 97, adhir- DLT. 7), *güveyline* (23/61) < küdhegü (DLT. 394).

7) ğ/>ğ/ değişmesi

ağaç (18/11) < ağaç, *ağa* (19c/76) < ağa (YTS. 2), *dağ* (30c/58) < tağ (DLT. 360), *çağırıldır* (3b/110) < çağırılmak (YTS. 48, çakırış- (Oğuzca) DLT. 132), *doğumlüydü* (33b/17) < toğ- (DLT. 631).

Korkuteli ağzında bazı kelimelerin iç sesinde ünlüler arasında yer alan “ğ” ünsüzü bazı durumlarda sızıcılaşmadan kalmıştır:⁴³ *ağa* (< ağabey) (27a/13), *ageş* (< ağabey) (10/20), *ocağa* (< ocağa) (24a/8), *ğargalığa* (< kargalığa) (18/21), *mezerlige* (< mezerliğe) (44/1).⁴⁴

8) g > k değişmesi: Korkuteli ağzında ön seste görülen g>k ses değişmesi hâdisesi karakteristiktir: #g > #k: *kéymiş* (< E.T. *kedgü*) (23/109), *kibi* (< *gibi*) (22b/79, 39c/93), *künde* (< *günde*) (31d/98), *keyik* (< *geyik*) (8a/1), *kéydiridiK* (< E.T. *kedgü*) (39c/85).

9) #p > #b değişmesi: *bişirceK* (24a/73), *besimet* (< Yun. *peksimet*) (30b/17), *bazarcıları* (21a/81), *barmağ* (21b/116), *bişiriz* (42/21), *barmagcı*

⁽⁴¹⁾Eski ötümsüz şekillerin korunması ve ön seste ötümlüleşme, Kuzey-doğu Anadolu ağzlarında diğer Anadolu ağzlarına nazaran daha fazla görülür. Hatta bu özellik, “*Trabzon Ağzlarında*” kurallaşmış şekildedir.

⁽⁴²⁾ Garipçe köyünden kayıt dışı derlenen kelimelerden biridir.

⁽⁴³⁾ Ali Akar, “*Muğla Ağzları*” adlı kitabında, bu fonetik hususun karakteristik olduğunu söyler: *ğabağa* I/3–10, *yörtige* I/5–4. (Ali Akar, *Muğla Ağzları*)

⁽⁴⁴⁾ Münir Erten, “*Diyarbakır Ağzı*” adlı kitabında, ötümlü-patlayıcı “ğ” sesinin korunduğuna dair örnekler verir: “*beg, begen-, deg, degil, degirmen, değıtir- döğ-, düğün, eg-, eger, egil-*” s. 150, 153- 154- 155.

(39b/71), *bicama* (Fr. *Pyjama*) (22b/121). **KpV>KbV**: *ısbartaya* (30b/29), *ısbanaç* (42/21).

10) #ş> #h: Korkuteli ağzında ön seste görülen karakteristik bir ses değişmesidir: *hūydu*n (< *şuydu*n) (18/8), *hīndi* (< *EAT. imdi~indi~ındı*) (18/39),⁴⁵ *horda* (< *şurada*) (38/31), *hōle* (< *şöyle*) (17/34), *hure* (< *şuraya*) (8b/68), *ho* (< *şu*) (25a/15).

11) t > d değişmesi: t > d değişikliği Batı Türkçesinde görülen bir değişikliktir. Ötümsüz ünsüzlerin ötümlüleşmesi Oğuz grubu ağızlarındaki en karakteristik ses değişimlerinden biridir. Eski Türkçede kelime başında ötümlü-patlayıcı **#d-** ünsüzü yoktu, ötümsüz-patlayıcı **#t-** ünsüzü vardı. Eski Türkçedeki **#d-** Osmanlı Türkçesinden sonra bugünkü ölçünlü Türkçede tekrar **#t-** ye dönmüştür. Korkuteli ağzında, ölçünlü Türkçede **#t-** ile gördüğümüz kelimeyi Eski Anadolu Türkçesindeki şekliyle yani **#d-** ile görürüz. Korkuteli ağzında bu ses değişmesi diğer ötümlüleşmelere nazaran daha yaygındır:

#t>#d: Korkuteli ağzında genellikle ön seste görülen bir ses değişmesidir: *daPıyollar~ıdı* (32a/29) (*tap-* DLT. 573), *dePesinden* (30b/21), *dilki* (43a/8), (< *tilki~tilkü* DLT. 623–624) *davşanı* (30b/26)< *tabışgan* OY. 110), **t#>d#**: *sūd* (25a/156) < *süt* (DLT. 553), *vār-* (2a/32), (< *bar-* DLT 66) *dörd* (21a/18), (< *tört* DLT 646), *ūd-* (*üğütmek*) (40a/11), *dosd*⁴⁶ (< *Far. dūst*) (24a/84), **VtV>VdV**: *odun* (39c/83)< *otunğ* (DLT. 446), *oda* (1b/61)< *otağ*⁴⁷ (DLT. 444)

12) #v>#h: Korkuteli ağzında ön seste görülen karakteristik bir ses değişmesidir: *hurdum* (<*vurdum*) (21a/67), *hurun'ca* (19c/47), *hurdu* (21a/92), *hurannā* (< *vuranlar*) (39a/70).⁴⁸ Bu kelime, Halaç Türkçesinde *hur-* (Doerfer III, 135). Eski Uygur Türkçesi Sözlüğünde, *ur-* “vurmak, dikmek, koynak” (266), DLT *ur-* (Dizin 694), *EAT. ur-* (Tarama Sözlüğü), G. Doerfer, Türkiye Türkçesi

⁽⁴⁵⁾ “am+di” Hakas Türkçesinde “*şimdi*” demektir. (Ekrem Arıkoğlu, Örneklî Hakasça- Türkçe Sözlük, Ankara 2005, s. 40–41)

⁽⁴⁶⁾ “*Nitelik- Nicelik Dengelemesi*” sonucunda, kelimenin ünlüsünde genişleme olmuştur.

⁽⁴⁷⁾ “*oda* ve *otağ*” (Padişahın çadırı) kelimelerinin her ikisi de “*otağ*” kelimesinden gelir. Eğer iki kelime aynı kökten gelip ayrı anlamlarda kullanılıyorsa biri mutlaka “*ödünclemedir*”.

⁽⁴⁸⁾ Emin Kalay, “*Edirne İli Ağızları*” adlı kitabında, s. 52’de “*hurular*<*vurular* (5–33) örneğini verir.

ağızlarında yer alan hur- kelimesinin ön sesindeki #h- sesinin aslının *#p olduğunu söylemektedir.⁴⁹ Bu görüşe “Gürer Gülsevin” de katılır.⁵⁰

SES HÂDİSELERİ

Kalıcı olmayan ve konuşma esnasında olup biten değişikliklerdir. Eşzamanlı (senkronik) bir değişim vardır. Ses değişmesinden farkı, zemin ve sürecin aynı olmasıdır.⁵¹

Ötümlüleşme

Ötümlüleşme, ötümsüz ünsüzlerin kendi karşılığı olan ötümlü hâlini almasıdır. Korkuteli ağzında ötümlüleşme hâdisesi ön seste, iç seste, son seste olmak üzere üç şekilde görülür:

1) ç>c hâdisesi: Korkuteli ağzında bu ses değişmesi düzenli olarak kelimenin ön, iç, son seslerinde görülür, ön seste meydana gelen ötümlüleştirmeler ise karakteristik bir özellik arz eder: **#ç>#c cerez** (< çerez) (8b/86, 42/14), *cizme* (< çizme) (8c/125, 8b/62), *cızıklı* (< çizikli) (22c/170), *cingen* (< çingen) (8b/58), *cıvgalar* (< çıvgalar) (39a/2). **VçV>VcV:** *pocu* (< poçu) (33b/37), *geci* (< keçi) (22c/143), *gücücügden* (< küçücükten) (14a/7) **ç #>c #:** Bölge ağzında yalnızca aşağıdaki alıntı kelimenin sonunda görülür: *héc* (*Far. hîç*) (18/19), *hîc* (*Far. hîç*) (6a/121).

2) #f > #v hâdisesi: müdâvi (*Ar. mudâfi'*) (20b/103), *televon* (6/12), *müsevir* (< *Ar. müsâvir*) (24b/95), *İTüvüye* (< lütfiye) (32a/14), *mustava* (< *mustafa*) (6/1).

3) f > F hâdisesi: f > v değişmesinin ara aşamasıdır. **#f>#F:** Örneklerine az rastlanır: *Feslikenini* (< *fesleğen*) (40a/6). **VfV>VFV:** *mîsTaFa* (21a/17), *tüFe* (21a/87), **f/>F/:** *teFdiş* (20a/4).

4) k > g hâdisesi: Sistemli olarak gerçekleşen bir değişimdir. Korkuteli ağzında ön seste az, iç ve son seste yoğun olarak görülen bu ses değişimidir: **#k> #g:** *götüsü* (38a/101), *geci* (22c/143), *gedigden* (24a/59), *göyün* (7/26). **VkV>VgV:** *egmegden kēri* (1a/2), *köpegle* (21a/56), *tegmil* (21b/115, 43b/82),

⁽⁴⁹⁾ G. Doerfer, S. Tezcan, “Wörterbuch des Chaladsch (Dialect von Charrab)”, Budapest 1980.

⁽⁵⁰⁾ Gürer Gülsevin, “Türkiye Türkçesi Ağzlarında #h Sesi Üzerine” TDAY- Belleten, Ankara 2003, s. 137.

⁽⁵¹⁾ Zikri Turan, “Eski Anadolu Türkçesi ders notları” Sakarya, 2006.

imeciğlîn (28b/15). **k #>g#**: *teg* (21a/51), *eşşeg* (28b/17), *enneg* (29/1), *köpeg* (29/16), (18/22), *ünüg* (42/27), *güccüg* (26a/27).

5) k > ğ hâdisesi: Korkuteli ağzında görülen en yaygın ünsüz değişmesidir. **#k> #ğ**: Bölge ağzında genellikle ön sesteki örnekler verir: *ğıbrıslîn* (23/7), *ğalmışîn* (30c/61), *ğızı'âl'ilar* (24a/18), *ğunturamın* (35a/48), *ğariban* (41/37), *biñğāzide* (21a/3), *ğurum* (21a/4), *ğaşdıķ* (21a/29), **VķK>VğK**: *dağğa* (38b/132), *doğdura* (18/21), *doğğuz* (21a/19), *ğarğalığa* (21a/45), *sarığları* (21a/76), *bağdı* (38a/85). **k #>ğ#**: *ufağ* (18/10), *cioloğ* (20b/100), *ğalabalığ* (24b/125).

6) k > K hâdisesi: k > g değişmesinin ara aşamasıdır. İç seste ve son seste görülür: **#k>#K**: *teKrar* (2/30), *beKle* (2/61), *esKiden* (19/1), *çeKirge* (30a/5), *erKeklêğ* (22b/56). **k#>K#**: *sereriK* (2/1), *küleK* (8/111), *kepeneK* (35/17), *yaşmaK* (22b/118), *irniK* (42/7).

7) k> Ķ hâdisesi: Genellikle son seste görülür. **k#> Ķ#**: *yoĶ* (41/32), *saygısızlıĶ* (37a/12), *baķıdıĶ* (39b/68), *hālĶ* (43b/124).

8) s > z hâdisesi: Korkuteli ağzında, sistemli bir şekilde kelimenin ön, iç ve son sesinde görülür. **#s>#z**: *zoPa* (38a/29), *zini* (23/57), *zırTda* (23/78), *herkeze* (35a/3), *zerhoş* (39a/13), *zia* (14c/39), **s# > z#**: *domatiz* (22a/16), *herkez* (18/27), *môendiz* (< Ar. *muhendis*) (20b/111).

9) p> P hâdisesi: p>b değişmesinin ara aşamasıdır. Bölge ağzında örneklerine az rastlanır: **#p>#P**: *Pazartesi* (21b/115), *Pazar* (41/20). **p/>P/**: *yaP'mış* (21a/1).

10) VtV> VdV hâdisesi: *yasdıķ* (23/77), *ifdira* (18/45), *duduldum* (21a/31), *daķıyo* (41/39), *dudmuş* (34a/3), *duzunu* (42/28),

11) t # > T # hâdisesi: t > d değişmesinin ara aşamasıdır. *yôrT* (< *yoğurt*) (38a/37), *ğaT*(< *kat*) (1a/4), *dimliT* (38a/43).

12) v > f hâdisesi: Korkuteli ağzında ön seste ve iç seste örnekleri görülür. **#v>#f**: *furdum* (< *vurdum*) (30b/46), *fişne* (< Sl. *vişnya*) (41a/19), *furdun* (8b/64, 5/25), *furğunun* (< *vurgunum*) (14a/6). **VvV>VfV**: *sifil* (< *sivil*) (34b/106),

v/>f/: *māfeTdilē* (< Ar. *mahv + et*) (23/107), *ğayfa* (< Ar. *kahve*) (24a/62).

Ötümsüzleşme

1) #b > #p hâdisesi: Bölge ağzında yalnızca ön seste örnekleri tespit edilmiştir: *panķonumu* (6a/141), *poķ* (31d/114).

2) c > ç hâdisesi: Bölge ağzında ön seste ve iç seste görülen bu ses değişmesi karakteristiktir. **#c>#ç:** *çeketir* (31d/98), *çekedi* (16/31). **KcV>KçV:** *pençere* (18/17, 38b/116)⁵² *kilePce* (< *kelepçe*) (8c/125).

3) d/>t/ hâdisesi: Örneklerine az rastlanır: *paṭiṣah* (< Far. *pād- ṣāh*) (3/1), *ķuntura* (< Yun. *kothurne*) (27a/6).

4) z > s hâdisesi: #z > #s: Örneğine az rastlanmıştır: *sāhidin* “Zahid'in” (14/2), *sāten* (< Ar. *z āten*) (36/1). **z#>s#:** Genellikle son seste görülür: *çerkes* (12b/89), *doğus* (39a/16), *çıkmas* (36b/51), *bis* (< biz) (23/50), *otus* (38b/1 27), busâne (buz-hâne) (6a/135), ‘bis (< biz) (18/6).

5) z > S hâdisesi: z > s değişmesinin ara aşamasıdır. **VzK>VsK:** *teSkire* (21a/6).

Süreklileşme

Süreksiz ünsüzlerin sürekli ünsüzler hâline gelmesi hâdisesidir. Sürekli ünsüzler, kendi aralarında “sızıcı” ve “akıcı” olmak üzere ikiye ayrıldığından süreklileşme hâdisesini “sızıcılaşma” ve “akıcılaşma” olarak ikiye ayıracağız.

Sızıcılaşma

Patlayıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle sızıcı ünsüze dönüşmesi hâdisesine “sızıcılaşma” denir.

1) c > ç hâdisesi: Korkuteli ağzında bu ses hâdisesine de sık rastlanmaz. **#c >#ç** *ğaraça* (6a/93), *çingen* (31c/68).

2) #g>#c: Korkuteli ağzında tek bir örneğine rastlanmıştır: *cavurlara* (T. *gāvur* < Ar. *kāfir*) (31a/3).

3) VfV>VvV hâdisesi: müdāvi (Ar. *mudāfi*) (20b/103), *televon* (6/12), *müsevir* (< Ar. *mūsāvir*) (24b/95), *mustava* (< *mustafa*) (6/1), **f/>v/:** *lîTvyē* (<

⁽⁵²⁾ Rumeli Ağızlarından “e Ağzında” da “c/>ç/” olur: pençire, geçik- (Tuncer Gülensoy, Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme (İnceleme- Bibliyografya- Metinler) Kayseri-1993, s. 33.)

lütffiye) (32a/14).

4) j# > ş#: Korkuteli ağzında az görülen bir ses değişmesidir. *baraş* (< *Fr. barrage*) (18/11).

5) k > h hâdisesi: Patlayıcı, ötümsüz art damak “k” ünsüzünün ötümlü, gırtlak sızıcı “h” ünsüzüne döner. Korkuteli ağzında örneklerine az rastlanır: **#k > #h** *halbır* (< *kalbur*) (11/22), **k/ > h/:** *ahşehire* (< *akşehire*) (32a/2).

6) y/ > ğ/: : *beğın* (*beg > beğ > bey*) (32a/29), *böğe* (< *büyüğe*) (37a/12).

Akıcılaştırma

Patlayıcı ünsüzlerin çeşitli sebeplerle akıcı ünsüze dönüşmesidir. Metinlerimizde tespit ettiğimiz akıcılaştırma örnekleri şöyledir:

1) VğV > VyV: *daya* (< *dağa*) (8a/25), *bıyıceyi* (< *bıyıciği*) (38c/143), *yāyĩ* (< *yağı*) (40a/7).

2) h > y hâdisesi: VhK > VyK: *ğayfa* (< *Ar. kahve*) (24a/62), *ğayfalāni* (< *Ar. kahvelerini*) (25b/185), *nasiyed* (< *Ar. naşihat*) (19c/53), **h/ > y/:** *sayibi* (< *Ar. şāhib*) (8b/91).

Süreksizleşme

Sürekli ünsüzlerin süreksiz ünsüz hâline gelmesine denir. Bu ses hâdisesi, Korkuteli ağzında yaygın değildir. Tespit ettiğimiz süreksizleşme örnekleri şu şekildedir:

1) VğV > VgV: *mezeligē* (44/1), *çoğunnussüz* (21b/149), *ağam* (8c/124).

2) j > c, ç: *cib* (14/98), *picama* (< *İng. pyjama*) (14/122), *candarma* (< *İt. gendarme*) (22/7), *candarmaydım* (< *İt. gendarme*) (27/1), *baracın* (< *Fr. barrage*) (49/88).

3) #y > #g: *gene* (< *yine*) (3/45), *gine* (< *yine*) (4/40, 26/65, 33/2, 26/10, 7/7), *gēne* (< *yine*) (21a/51).

Ünsüz Yutulması

Açıklığı fazla olan bir ünsüzün açıklığı az olan bir ünsüz içinde yutulmasına denir. Yutulma, erime ve düşmeden farklı olarak kelimenin başında veya ortasında meydana gelir. Korkuteli ağzında, “r, l” gibi akıcı, “ğ” gibi sızıcı

ve “y” gibi yarı ünlü ünsüzlerin yutulmasına sıklıkla rastlanır. Yutulan bu ünsüzler genellikle yanlarındaki ünlünün uzamasına sebep olur bazen de uzamaya sebep olmaz.

1) f yutulması: VfK>VØK: *yuḳeyi* (< yufkayı) (42/19), *çiT* (< çift) (38a/86), *ḍkemden* (< öfkemden) (10/26).

2) g yutulması: Ön sesteki örneğine metinlerimizde az rastlanmıştır. **#g>#Ø:** *elmer* (< *gelmiyor*) (40b/46).

3) ğ yutulması: Boğumlanma özelliği dolayısıyla iç seste kolayca ünlüleşip kaybolan bir ünsüzdür. Sızıcı “ğ” ünsüzünün yutulması sonucunda geride kalan ünlü genellikle uzar: **VġK>VØK:** *mōalistan* (< *moğalistan*) (21b/132), *döücek* (< *döğecek*) (42/12), *ġaradāda* (21a/1).

4) h yutulması: “h” ünsüzü, bir nefes sesi olduğu için iç seste kolayca yutulabilmektedir. Bölge ağzının karakteristik özelliklerinden biridir. Metinlerimizde tespit ettiğimiz örnekler aşağıdaki şekildedir: **#h:** Ön seste örneğine az rastlanır: *üsēn* (< *hüseyin*) (21b/97), *ilafeT* (< *hilāfet*) (37c/86), *emen emen* (< *Far. hemān*) (34b/105). **VhK>VØK:** *mēşur* (< *Ar. meşhūr*) (41a/12), *tārenē* (*Far. terḥāne*) (42/25), *āmaT* (< *ahmet*) “*kişi ismi*” (18/35), *tāta* (< *tahta*) (18/37), *subāneke* (< *Ar. subhaneke*) (37c/79), *muaḳḳaḳ* (< *Ar. muḥaḳḳaḳ*) (37a/17), *tēris* (< *Ar. terhis*) (30b/30).

5) k yutulması: Vkk>VØK *gelōmuş* (< *gelekoymuş*) (21a/8), *yōduna* (< *yokduna*) (21a/41), *şafāla* (< *şafakla*) (21a/77), *gucāla* (< *kucakla*) (28a/7), *ēşir* (< *ekşir*) (42/26), *çörötusunu* (*çörek otu*) (42/28).

6) l yutulması: Bölge ağzında iç seste yutulma hâdisesi meydana gelir. **VIK>VØK:** Bölge ağzında görülen karakteristik özelliklerden biridir. *yāniş* (< *yanlış*) (37c/73), *şanı* (< *şanlı*) (27b/36), *aban* (< *ablan*) (25a/37), *atmiş* (< *altmış*) (43b/154).

7) n yutulması: Bölge ağzında iç seste yutulma hâdisesi meydana gelir. **VnK>VØK:** *sōradan* (< *sonradan*) (18/30), *ēseme* (< *enseme*) (38a/62), *dülbeT* (< *Far. dülbend*) (5/58), *isan* (< *Ar. insān*) (35a/67), *onuḳu* (< *onunki*) (24a/12), (< *onūla* (< *onunla*) (7/17)).

8) r yutulması: Bölge ağızında en çok rastlanılan, karakteristik ses hâdiselerinden biridir: **VrK>VØK:** *denelēmiş* (< Ar. *tānelermiş*) (21a/29), *çalalādan* (< *çağlalardan*) (21a/44), *çıkıvedi* (< *çıkıverdi*) (21a/58), *sürūvedin* (< *sürüverdim*) (21a/68).

9) s yutulması: Bölge ağızında ön seste ve iç seste karakteristik olarak görülür. **#s:** *us* (< *sus*) (25a/35). **KsV>KØV:** Bölge ağızında öğrenilen geçmiş zaman teklik ikinci şahsın çekiminde genellikle “s” ünsüzü yutulur: *yetişdirmişin* (2a/10), *çalışmışın* (2a/16), *efendmişin* (< *efendimişsin*) (6a/127).

10) v yutulması: Alıntı kelimelerde çok görülür. **#v:** *elāsıl* (< Ar. *ve-l-ḥāsıl*) (15/21). **VvK>VØK:** Genellikle iç seste görülür: *duaK* (< *duvak*) (41/37), *döllēdiğ* (< *döverlerdi*) (42/16), *kōmuşlar* (< *kovmuşlar*) (36a/24), *dōme* (< *dövme*) (31c/28), *deamlı* (< *devamlı*) (17/60), *baul* (< İt. *baule*) (23/25),

11) t yutulması: **VtK>VØK:** *tıkıladım* (< *tıkılattım*) (38a/77).

12) y yutulması: y ünsüzü, yarı ünlü bir ses olmasından dolayı ünlüleşip kaybolması en kolay gelişen ünsüzdür. Bölge ağızında, h yutulmasında olduğu gibi karakteristik olarak görülür. Genellikle iç seste yutulma meydana gelmiştir: **#y:** *etiş* (< *yetiş*) (11/24), *okardan* (< *yukardan*) (30c/91), *ıldız* (< *yıldız*) (32c/103), *ilan* (< *yılan*)⁵³ (25a/152). **VyK>VØK:** *ativedidim* (21a/58), *sürūvedin* (< *sürüyüverdim*) (21a/68), *şēde* (< *şeyde*) (21a/1), *kōlen* (< *köylerin*) (21a/18), *beslemēle* (< *beslemeyle*) (18/2), *gelōmuş* (< *gelekoymuş*) (21a/8).

Erime

Bir ünsüzün kendinden önce gelen ünlünün içinde erimesi olayıdır. Yutulma ses hâdisesi ile arasındaki fark istikamet farkıdır.⁵⁴ Bu ses hâdisesinin nedeni; ünlülerin açıklık derecelerinin ünsüzlerden fazla olması yani “açıklık uyumu” ile ilgilidir.⁵⁵

⁵³ Azerbaycan Türkçesinde, genellikle /i/ ünlülerinden önce “y” ünsüzü yutulur. Emin Kalay, “Edirne İli Ağızları” adlı kitabında, s. 52’de “inge<yenge (15–49), üssük<yüzük (44–23), ukarı <yukarı (29–25), Efrasiyap Gemalmaz, “Erzurum İli Ağızları” adlı kitabında, s. 198’de “ilan, ıldırım, iğit, üz- (yüz) örneklerini verir.

⁵⁴ O. Nedim Tuna, “Ders Notları 3 Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji)” İnönü Üniversitesi, Malatya, s. 42.

⁵⁵ Ünlülerin ve ünsüzlerin açıklık dereceleri: **0; Patlayıcı Sesler:** b, c, d, g, ğ, p, ç, t, k, k̄, p̄, t̄, ç̄, **1; Sızıcı Sesler:** f, s, ş, v, z, j, h, ğ, h, y, l, r, w, **2; Sürekli Patlayıcılar:** m, ŋ (ng sesi), n, ñ (ny sesi), **3; Akıcı Sesler:** l, r, n, m, **4; Çeyrek Ünlü:** w, **5; Yarı Ünlü y, 10; i, i 11; u, ü, 12; o, ö 13; e, 14;** a’dır. (Zikri Turan, Fonetik ders notları).

1) l# erimesi: *nası* (< *nasıl*) (3b/136).

2) n# erimesi: Genellikle -ken zarf-fiil ekinin sonundaki n# ünsüzünün eridiği görülür: *gelirîke* (< *gelirken*) (21a/26), *şerdēkē* (< *Far. şehir*) (25a/133), *duruke* (< *dururken*) (32b/71), *süreke* (< *sürerken*) (18/55).

3) r# erimesi: *gédiPduru* (< *gidipdurur*) (21a/37), *bağıPduru* (< *bakıpdurur*) (21a/39), *köpegle* (< *köpekler*) (21a/56), *dağılıyo* (< *takılıyor*) (41/39), *ğadā* (< *kadar*) (41/39, 33b/31).

4) y# erimesi: *bē* (< *bey*) (41a/9, 38b/132), *öğē* (< *üvey*) (36b/50), *ğovalayoğō* (< *kovalayakoy*) (27a/9), *āle* (< *alay*) (25a/163), *kō* (< *köy*) (39c/83), *bişē* (< *bir şey*) (30a/3), *sā* (< *sağ*) (17/3), *tereyā* (< *tereyağ*) (23/25), *yā* (< *yağ*) (5/26).

Düşme

Düşme, erime ve yutulma ses hâdiselerinden farklıdır. Erimeye imkân bulamadığı halde kullanıştan kalkan son ses düşer. Bu seslerin düşmesinin nedeni, ses cihazımızın faaliyetinin durmasından sonra meydana gelmiş olmalıdır.⁵⁶

1) k# düşmesi: Metinlerimizde örneklerine az rastlanmıştır: *kōş* (< *Far. kuş*) (11/17).

2) t# düşmesi: Bölge ağzında görülen karakteristik özelliklerden biridir: *üs* (< *üst*) (21b/95), *şamanis* (< *şamanist*) (21b/133), *dürüs* (< *Far. dürüst*) (38a/13, 24a/45).⁵⁷

Karışma

Yan yana gelen kelimelerden ilkinin son ünlüsüyle ikinci kelimenin ilk ünlüsünün birbirine geçmesidir. Sonuçta, bazen bir uzun ünlü ortaya çıkar bazen de çıkmaz. *éyise* (iyi ise) (12b/64), *zengin_idise* (< *zengin idi ise*) (35a/24), *éyidi* (< *iyi idi*) (3b/137).

Geçişme

Geçişme, daima birlikte kullanılan iki kelimeden ilk kelimenin ünlüyle bitmesi ve diğer kelimenin de ünlüyle başlaması sonucunda meydana gelen

⁽⁵⁶⁾ Zikri Turan, "Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı", TDK Yayınları, Ankara, 2006, s. 49.

⁽⁵⁷⁾ Efrasiyap Gemalmaz, "Erzurum İli Ağzları" adlı kitabında, s. 199'da "dürüs, dos, gomonis, ras_ğel-, serbes, turis, çif" örneklerini verir.

birleşimin adıdır.⁵⁸ *nası* (< *ne+ asıl*) (3b/136), *böle* (< *bu+ile*) (1b/18).

Büzülme

Kelime içinde meydana gelen bir ses hâdisesidir. Elimizdeki metinlerde daha çok eklerde görüldüğü tespit edilmiştir: *ğaytarcān* (<kaytaracağım) (31d/130), *yicem* (<yiyeyeğim) (31d/101), *beglecān* (<bekleyeyeğim) (27a/2), *ūrladık* (< uğurladık) (23/11).

Ünsüz İkizleşmesi

İç seste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin boğumlanmalarındaki tekrarlama hâdisesidir.⁵⁹ İkizleşme, bir türeme çeşididir. İki ünlü arasında kalan ötümsüz ünsüzü telaffuz etmek hem güç hem de ahenk bakımından konuşmaya tutukluk verdiği için ötümsüz ünsüz ikizleşir ve böylece bir “*ünsüz ikizleşmesi*” hâdisesi meydana gelir. Bölge ağzında, hem ötümsüz hem de ötümlü ünsüzler arasında ikizleşme örneklerine rastlanır.⁶⁰

a) Ötümsüz Ünsüzler Arasında Meydana Gelen İkizleşmeler:

Türkçe kelimelerde iki ünlü arasında bulunan ünsüzün ötümlüleşmesi genel bir kuraldır. Bazı durumlarda da ötümlüleşme olmaz ve “*Nitelik ve nicelik dengelenmesi*” sonucunda ünsüz ikizleşebilir.

s/>/ss/: *cessur* (< *cesur*) (24b/88), *anassını* (< *anasını*) (38b/113), *hassır* (< *hasır*) (40a/30).

ş/>/şş/: Korkuteli ağzında, hışırtili diş sızıcısı *ş* ünsüzünün ikizleşme örneklerine çok rastlanmıştır: *ğaşşıla* (< *kaşıkla*) (24c/127), *maşşalama* (< *Ar. meş‘ale*) (41/25), *fişşek* (< *fişek*) (30c/69), *eşşegden* (< *eşek*) (32a/10, 28b/17).

t/>/dd/: *zadden* (< *Ar. zāten*) (3a/1), *zāTāden* (< *Ar. zāten*) (18/34).

z/>/ss/: *yüssüg* (< *yüzük*) (22b/65).

b) Ötümlü Ünsüzler Arasında Meydana Gelen İkizleşmeler:

Korkuteli ağzında iç seste iki ünlü arasında kalan “*l, ğ, n, ğ, y, c, m, r*” ünsüzleri değişik sebeplerle iki defa boğumlanarak ikizleşmiştir.

⁽⁵⁸⁾ O. Nedim Tuna, “*Ders Notları 3 Türk Dilbilgisi (Fonetik ve Morfoloji)*” İnönü Üniversitesi, Malatya, s. 43.

⁽⁵⁹⁾ Zeynep Korkmaz, “*Gramer Terimleri Sözlüğü*”, Ankara, 1992, s.84.

⁽⁶⁰⁾ Türkçe, sağlam bir hece yapısına sahiptir. İşte bu sebepten iki ünlü (hiatus) yan yana bulunmaz ve ünlü ikizleşmesi de yoktur. İki tane ünlünün yan yana gelmesi demek, iki tane “*hece doruğunun*” bir arada olması demektir.

c/>>/cc/: *haccē* (< *hatice*) “özel isim” (10/6), *güccünü* (< *küçüğünü*) (23/9).

ğ/>>/ğğ/: *çiğğemizi* (< *çiğ*) “*tahranaya katılan nohutlu lapa*” (40a/16).

l/>>/ll/: *elli* (< Etk. *elig*)⁶¹ (8c/123).

m/>>/mm/: *hemmen* (< *Far. hemān*) (30c/69).

n/>>/nñ/: *bánña* (< *baña*) (12a/7).

n/>>/nn/: *yannı* (< *yanı*) (24b/101).

r/>>/r/: *ılıyallağ* (< *ılıyarak*) (5/40).

y/>>/yy/: *déyyo* (< *diyor*) (12a/13), *beyye* (< *beye*) (6a/113), *hiyye* (< *hiye*) “*evet*” (17/97).

Metinlerimizde, genellikle Arapça'dan alıntı yapılan ve bir bağlama ismi fonksiyonunda kullanılan **amma** kelimesi de aslını muhafaza etmiştir: *para vermiş_amma dédi* (6a/102), *'amma bunnar üç kardeş_i'miş* (19a/11), *amma 'fişşen ğaPcını düşüddürüyor* (30c/93).

Ünsüz Tekleşmesi:

Yalnız şeddeli Arapça kelimelerde, kelimelerin iç ses ünsüzlerindeki aslı ikizliğin tekleşme yoluyla kaybolmasıdır.⁶²

Korkuteli ağzında ikizleşme hâdisesi kadar çok olmamakla birlikte tekleşme hâdisesine de rastlanmaktadır. Tekleşme hâdisesi alıntı kelimelerde, daha çok “*sızıcı ve akıcı*” seslerde meydana gelmektedir: *sihatımız* (< *Ar. şihhat*) (35a/15), *deyüs* (< *Ar. deyyus*) (34a/82), *teyağuz* (< *Ar. teyağkuz*) (34b/88), *nasradın* (< *nasreddin*) (43a/6), *ğuvetine* (< *Ar. kuvvet*) (3b/18), *siyer* (< *Ar. seyyar*) (7/18), *abdıraman* (< *Abdurrahman*) (6a/84).

c- Ünsüz Benzeşmesi

Yan yana gelen veya aralıklı olarak bir arada bulunan iki sesteki birinin diğerini etkilediği, onu kendisine benzettiği ses hâdisesine denir. Bu ses hâdisesi boğumlanma noktaları birbirine yakın ünsüzler arasında meydana gelir. Benzeşmenin kelimedeki tamamlanmayıp yarıda kaldığı durumlar da vardır.

⁽⁶¹⁾ (Etk.)>elig> eli> elli (<T.Türkçesi) “g” sesinin erimesi sonucunda, nitelik ve nicelik sahibi bir ses yok olmuş olur. Bu “g ünsüzü” kendi nitelik ve niceliğini telafi etmek için normal uzunluğa sahip kendinden önceki “i” sesini uzatır, sonra bu uzunluğun tesiri ile l/>>/ll/ ikizleşir, “uzun i” normal uzunluğa sahip “i” sesine dönüştür ve böylece “ses- hece dengelemesi” sağlanmış olur.

⁽⁶²⁾ Zeynep Korkmaz, “*Gramer Terimleri Sözlüğü*”, Ankara 1992, s. 163.

Bölge ağızında, bu ses hâdisesi **a- İlerleyici**, **b- Gerileyici** olmak üzere iki yönde gelişmiştir.

İlerleyici Benzeşme:

a) Tam Benzeşme

Bir kelimedede yan yana veya aralıklı bulunan seslerden birinin diğerini boğumlanma noktası bakımından kendisine benzetmesine “tam benzeşme” denir.

nl> nn: Korkuteli ağızında sistemli olarak görülen bir ses hâdisesidir. En çok karşılaşılan ünsüz benzeşmesidir: *eşinne* (28a/1), *nacanna macanna* (28a/9), *onnāda* (1a/2), *onnarıŋ* (24a/59), *sürüsünne* (24b/18), *annadın* (24a/78), *yanımdannar* (30c/91), *günnük* (23/103), *yarannıklı* (17/96).

Gerileyici Benzeşme

a) Tam Benzeşme

Bir kelimedede yan yana veya aralıklı bulunan seslerden birinin diğerini boğumlanma noktası bakımından kendisine benzetmesine tam benzeşme denir.

ls> ss: *ossun* (< *olsun*) (35a/42), *ossa* (< *olsa*) (17/15), *güssün* (< *gülsüm*) (33a/7).

rl> ll: Bölge ağızında en sık görülen ses hâdisesidir: *göçeller* (24a/58), *sıka'lla* (24c/114), *durmēyollāmiş* (21a/74), *araşdırıyollāŋ* (21a/16), *sıkışdırıyolla* (21a/78), *saŋlanıllādın* (41/35), *ğaTallaŋ* (22b/42), *düzeller* (39c/92), *goyallar* (39c/95),

zs> ss: Bölge ağızında genellikle yan yana gelen “zs” ünsüzlerinin gerileyici benzeşme sonucunda, bazı kişilerin ağızında “ss” şeklini aldığı görülür: *beğenmesse* (43a/32), *yuvarlanmassa* (3b/142), *olmassa* (42/7), *gedemesseK* (1b/38), *olmassa* (38a/91).

b) Yarım Benzeşme

nb> mb: *ombaşı* (37a/1), *çarşamba* (6/80), *perşembe* (19b/22), *ombéş* (17/10), *mimbere* (32b/73), *tambıdı* (8b/72), *ombaşı* (37a/1), *ombirinci* (34b/89), *zembil* (32b/44), *çemberi* (4b/23).

Aşağıdaki örneklerde de uzak ünsüzler arasında benzeşme olmuştur:

şs> şş: *şemşiye* (<Ar. *şemsiyye*) (45/34), *şārdış* (< *sağdıç*) (8b/84).

Korkuteli ağızında, yan yana olan kelimeler arasında da benzeşme hâdisesine rastlanmaktadır. Bu benzeşme hâdisesini iki kısımda inceleyeceğiz:

a- Kendisinden önce gelen kelimenin son sesini kendisinden sonra gelen kelimenin ilk sesine benzetmesi: (*adam*) *mar*~*ı*miş (24a/20), (*arkedemiş*) *mar* (23/13), (*çırām*) *mar* (23/13), (*dayım*) *mardı* (24b/103), (*ğardaşım*) *mar*~*ı*dı (31b/11).

b- Kendisinden sonra gelen kelimenin ilk sesinin kendisinden önce gelen kelimenin son sesine benzetmesi: *yūs* (*sene*) (32a/1), *his* (*seslenmen*) (25a/22), *mıyon* (*nira*) (17/7), *das* (*sar*) (23/107), *his* (*sen*) (23/102), *biliyom* (*mu*)? (8a/13).

ç- Ünsüz Benzeşmezliği (Aykırılaştırma)

Benzeşmezlik hâdisesi, daha çok akıcı 'r', diş-geniz 'n' seslerinin tekrarını önleme çabasından doğmuştur. Korkuteli ağızında bu ses hâdisesine az rastlanmıştır:

r>l: *bilāderi* (< *Far. birāder*) (21a/11, 21a/26), *keleste* (< *Far. kereste*) (18/6), *buldur* (< *burdur*) "bir ilin adı" (16/5), *topar* (< *topal*) (23/26).

Ünsüz Türemesi

Korkuteli ağızında, damak ünsüzü "h" ve yarı ünlü "y" gibi boğumlanma noktaları zayıf olan ünsüzler genellikle kelime başında, diş-geniz "n" ve dudak-geniz "m" gibi ünsüzler ise sonda türemektedirler. Yarı ünlü "y" ünsüzü ise bazen iç seste genellikle yan yana bulunan iki ünlü arasında türemektedir. Bu türeme daha çok yabancı kelimelerin iç seslerindeki iki ünlü arasında olmaktadır.

Başta Ünsüz Türemesi

#h türemesi: Türkiye Türkçesinde kelime başında yer alan #h sesinin farklı kaynakları vardır. Alıntı kelimeleri bir yana bırakırsak Türkçe asıllı kelimelerin ön sesinde yer alan bu sesin kaynaklarını şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

a) #h-<#k-

b) #h-<#g-

c) #h-<#*p-

d) #h-<s-⁶³

e) #h-<y-

f) #h-Yansıma Kelimelerde

g) #h- Ön Türeme⁶⁴

Osman Nedim Tuna, "Altay Dilleri Teorisi" başlıklı makalesinde, Altayistler arasında Ana Türk Dilinde aslî bir *p- ön sesi olduğu ve bu *p- sesinin Altay Dilleri grubu içinde yer alan Moğolca ve Tunguzcada #h- ve #f- sesine dönüştüğü, Türk Dilinde ise bu sesin #*p-> #h-> #Ø olduğu görüşünün yaygın olduğunu söyler.⁶⁵ Halaç Türkçesinin Türk dilinin bir lehçesi olduğunu keşfeden G. Doerfer, #*p- 'lerin Halaç Türkçesinde #h- olarak korunduğunu söylemektedir.⁶⁶ Halaç Türkçesinde #h ile başlayan kelimelerin hepsinin eski bir *#p' den geldiğini söyleyemeyiz. Halaç Türkçesinde #h ile başlayan örnekler Türk dilinin diğer lehçe ve şivelerinde genellikle yutulmuştur. Ancak, Özbek ve Yeni Uygur Türkçelerinin bazı önemli sayıdaki kelimelerinde #h türemesi vardır.

#h- türemesi Muğla ağzının da karakteristik özelliklerinden biridir.⁶⁷ Ancak, Akar, "Muğla Ağızları" adlı kitabında, hu "şu", horda "şurada" örneklerindeki #h ünsüzünü bir ön ses türemesi olarak vermektedir. Bize göre muhtemeldir ki, bu örneklerin başındaki #h bir ön ses türemesi değil #ş>#h ses değişimi sonucunda meydana gelmiş fonetik bir temayüldür. Yine aynı kitapta verilen hur- "vur"- örneği de bize göre bir ön ses türemesi değildir.⁶⁸

#h türemesi, "Açıklık uyumu" ile heceler arasındaki ses dengelemesini sağlar. Bu dengenin sağlanmasında, hecenin iniş ve çıkış çizgisi başlıca rolü oynar. Mesela; biz "a" sesini söyleme hazırlığı yapmadan önce # bir ünsüzü söyleyerek türeme yapar ve ses –hece dengelemesini sağlamış oluruz.

⁽⁶³⁾ Bölge ağzından derlediğimiz homur-/homurt- "surat asmak" (Türkiye Türkçesinde somurt-) #h-<#s- gelişmesidir. Bu ses değişimi, Yakut ve Başkurt Türkçelerinde karakteristik bir özelliktir. A. Bican Ercilasun, Başkurt Türkçesinde #s- sesinin birden #h- sesi olmayacağını arada bir geçiş sesi peltek s (#s) olduğunu, (sen>şen>hin) Yakut Türkçesinde de kelime başındaki s'lerin önce peltekleştiğini sonra #h- 'leştiğini ancak bu olayın bitmediğini daha sonra da #h- sesinin yutulduğunu söyler: sen> şen>nen>en (Makaleler (Dil- Destan-Tarih-Edebiyat) yayına hazırlayan Ekrem Arıkoğlu, Akçağ yay. Ankara 2007, s. 337- 338).

⁽⁶⁴⁾ Gürer Gülsevin, "Türkiye Türkçesi Ağızlarında #h Sesi Üzerine", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2001/I-II, Ankara, 2003, s. 129.

⁽⁶⁵⁾ O. Nedim Tuna, "Altay Dilleri Teorisi" Türk Dünyası El Kitabı, s. 19.

⁽⁶⁶⁾ G. Doerfer, "Materialien zu türk h- (I)" Uajb.

⁽⁶⁷⁾ Ali Akar, "Muğla Ağızları", Muğla, 2004, s. 30.

⁽⁶⁸⁾ G. Doerfer, hur- kelimesindeki #h sesinin #p sesinden geldiğini söyler. (Materialien zu türk. h- (II)", Uajb., Bu görtüşe, Gürer Gülsevin de katılır. (Türkiye Türkçesi Ağızlarında #h Sesi Üzerine, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 2001/I-II, Ankara, 2003, s. 137).

Diğer Anadolu ağızlarında olduğu gibi Korkuteli ağzında da #h ön ses türemesi yaygın görülür. Bölge ağzından derlediğimiz aşağıdaki örnekler muhtemeldir ki, #h-<#*p- ses değişiminden değil, #h- < #Ø ön ses türemesi (prothese) sonucunda oluşmuş kelimelerdir:

Türkçe Kelimelerde:

hanadın (< *anladın*) (39c/11).

haz (< *az*) (28/11).

höte (< *öte*) (40b/38) (Tokat, Bozan- Es.; * Kaş ve çevresi -Ant.)

heve (< *eve*) (43a/33).

hulaş (< *ulaş-*) (28a/9).

huyumadım (< *uyumadım*) (21a/77).

Yabancı Kelimelerde:

hadam (< *Ar. adam*) (35a/63).

hamcam (< *a'mcam*) (25a/106).

havluda (< *Yun. avluda*) (41/31) (*Bucak Brd., Ezc., *Hozat- Tn.; Çepni * Gemerek, Vazıldan * Divriği-Sv.) “*Havlı*” (*Ada.*; * *Serik- Ant.*; *İç.*).

helbeTde (< *Ar. elbette*) (19b/25) Elbet, herhâlde, şüphesiz (Tr., Uluşiran, *Şiran-Gm⁶⁹

hurus (< *rus*) (21a/93),

h türemesi: Derlediğimiz metinlerde, iç sesteki “h” ses türemesinin tek bir örneğiyle karşılaştık: *mayha* (< *Ar. maya: deve*) (35a/60).

#y türemesi: Yarı ünlü y sesinin genellikle iç seste türemesi, “*açıklık uyumu ve ses- hece dengelemesinden*” kaynaklanır. Bu ses, daha çok Arapçadan Türkçeye geçen ve iç seste ayın sesi (ç) bulunan kelimeler arasında diftongdan kaçmak ve söyleyiş kolaylığını sağlamak için türer. Bu türeme hâdisesine “*Rize İli Ağızlarında*” da sık rastlanır.⁷⁰ *fayiz'de* (< *Ar. fa 'iz*) (35a/38), *vesayit* (< *Ar. vesâit*) (9a/15), *fiyat* (< *Ar. fi'at*) (31c/43), *ismayil* (< *Ar. ismail*) (33b/29), *mayış* (< *Ar. ma'aş*) 35a/45).

⁽⁶⁹⁾, Emin Kalay, “*Edirne İli Ağızları*” adlı kitabında, s. 58’de, “helbet<elbet (6–2), hürüşme<türüşmeye (7/31), haçız<açız (33–191), hayran<ayran (27/82), Efrasiyap Gemalmaz, “*Erzurum İli Ağızları*” adlı kitabında s. 202’de “harḥ<ark, havli<avlu, hayva<ayva, helbet<elbet, heyvah<eyvah” örneklerini verir.

⁽⁷⁰⁾ Turgut Günay, “*Rize İli Ağızları*” (*İnceleme-Metinler-Sözlük*), TDK yay., Ankara, 2003.

Sonda Ünsüz Türemesi

k#: Bölge ağızında, son seste k# türemesi yalnızca “*şimdi*” kelimesinde görülür. Bu zaman zarfı, “şindi ok>şindik” şeklinin değişmesi sonucunda oluşmuş birleşik bir kelimedir: *şindik* (3/17, 4/7), *hindiciK* (8b/107).

m#: Dudak- geniz ünsüzümüz m yalnızca son seste türer. Ancak son seste n# ünsüzünün türemesi kadar yoğun değildir: *tenem* (< Ar. *tāne*) (5/53), *halbisem* (< *hâl bu ise*) (19c/85, 21a/90), *belkim* (< *belki*) (9a/4).

n#: Diş- geniz ünsüzü olan n# bölge ağızında yalnızca son seste türer: *gedelimin* (25a/162), *var_ıdın* (21a/27), *vardın* (21a/26), *ordēdin* (21a/26), *temendin* (21b/95), *olurdun* (21b/103).

Aslî Ünlü Uzunlukları

Eski Türkçedeki uzunluklar⁷¹ bugün düzenli olarak Halaç ve Yakut Türkçelerinde saklanmıştır.⁷² Türkmen Türkçesi, aslî ünlü uzunlukları ve ikiz ünlüler (diphthong) bakımından çok zengin ve yakın bir lehçemizdir. Bugün Anadolu (özellikle Batı Anadolu)⁷³ ve Rumeli ağızlarında⁷⁴ aslî uzunlukların korunduğu bilinmektedir.

Korkuteli ağızındaki Türkçe kelimelerde görülen uzunlukların bir kısmı aslî ünlü uzunlukları olmalıdır. Derleme yaptığımız sırada bazı kelimelerin herhangi bir fonetik sebep olmaksızın uzun söylendiğini gördük. Bu uzun söyleyişler ilk etapta kişiye özel şahsî ağız özelliği olarak göze çarpmıştır; ancak daha sonraları ilçenin tümü üzerinde yapılan derlemeler sonucunda, bunun bir şahsî ağız özelliği olmadığı, aksine bölge ağızı için karakteristik bir durum arz ettiği anlaşılmıştır. Bu tespitimize, Zeynep Korkmaz'ın “*Güneybatı Anadolu Ağızları*”, Talat Tekin'in “*Türk Dilinde Birincil Ünlü Uzunlukları*”, İlhan Çeneli'nin “*Türkmen Türkçesi Sözlüğü*”, Yuriy Vasiliev'in “*Türkçe- Sahaca (Yakutça) Sözlük*” adlı kitaplarında verdikleri uzun ünlü örnekleri yardımcı olmuştur. Ulaşılan sonuçlar aşağıdaki tabloda mukayeseli bir şekilde verilmiştir:

(⁷¹) O. Nedim Tuna, “*Köktürk Yazılı Belgelerinde ve Uygurcada Uzun Vokaller*”, TDAY- Belleten 1960, TDK yay., s. 213-282.

(⁷²) Talat Tekin, “*Türk Dilinde Birincil Ünlü Uzunlukları*”, Simurg Yayınları, Ankara 1995, s. 86-96.

(⁷³) Zeynep Korkmaz, “*Batı Anadolu ağızlarında aslî vokal uzunlukları*”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1953, s. 197-204.

(⁷⁴) Tuncer Gülsensoy, “*Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme*” (İnceleme- Bibliyografya- Metinler) Kayseri 1993, s. 10.

• Korkuteli Ağzı	• Güneybatı Anadolu Ağzları	• Türk Dilinde Birincil Ünlü Uzunlukları	• Türkmen Türkçesi Sözlüğü	• Yakut Türkçesi Sözlüğü
• <i>āl-</i> (2a/3), <i>āl-</i> (37a/24)	• <i>āl-</i> "almak"	•	•	• -
• <i>āl</i> (kırmızı renk) (22b/80) ⁷⁵	• -	• <i>āl</i> "al, kırmızı"	• <i>āl</i> "al, kırmızı"	• <i>ālay</i> "al"
• <i>ā-</i> (<i>ağ-</i>) (23/71) ⁷⁶	• -	• -ağ- "yükselmek, belirmek"	• <i>āğ-</i> "yüksel- aşmak"	• -
• <i>āşirdi</i> (30c/77) ⁷⁷	• -	• -āş- "aşmak"	• <i>āş-</i> "aşmak"	• aas-: 1.aşmak 2. dinmek 3. geçmek
• <i>ēl</i> (14a/12) ⁷⁸	• -	• <i>ēl</i> "halk insan topluluğu"	• <i>il</i> "el, halk"	• <i>ēl</i> "el, halk"
• <i>bēş</i> (6a/68) ⁷⁹	• <i>bēş</i> "beş" ⁸⁰	• <i>bēş</i> "beş"	• <i>bēş</i> "beş"	• <i>bies</i> : beş
• <i>dē-</i> (22b/36, 22b/111, 33a/5) ⁸¹	• <i>de-</i> ⁸²	• -	• <i>diy-</i> "demek"	• <i>die-</i> "demek"

⁽⁷⁵⁾ Divan-ı Lugati't Türk'te, kelime "turuncu renkli ipek kumaş, turuncu" anlamlarında ve uzun ünlülüdür. (I, 81).

⁽⁷⁶⁾ Divan-ı Lugati't Türk'te, kelime "yükselmek, belirmek" anlamlarında ve uzun ünlülüdür. (I, 173).

⁽⁷⁷⁾ Divan-ı Lugati't Türk'te, kelime "aşmak" anlamında ve uzun ünlülüdür. (I, 173).

⁽⁷⁸⁾ Çuvaş Türkçesinde, *yal* "köy".

⁽⁷⁹⁾ Divan-ı Lugati't Türk'te, kelime, *bāş* "5" şeklindedir. (III, 125), Karagas Türkçesinde, *pēş* "5", Özbek Türkçesinde, *bēş* "5", Kazak Türkçesinde, *bāş* "5".

⁽⁸⁰⁾ Den. Çiv. 43-14, Zeynep Kokmaz, "Güney-Batı Anadolu Ağzları (Fonetik)" s. 20.

⁽⁸¹⁾ *die* "demek" <*tē- = Türk. *diy-* <*tī- <*tē- (Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler) Talat Tekin, s. 43.)

⁽⁸²⁾ Man. Alş. 13-20; İz. 20-27; Den. Tav. 44-35. Zeynep Kokmaz, "Güney-Batı Anadolu Ağzları (Fonetik)" s. 20.

• gēl- (2a/15)	• gēl- ⁸³ gēl- "gelmek"	• -	• gel- ⁸⁴	• üöskee-: 1. ileri gelmek, 2. kurulmak, 3. oluşmak, 4. türemek
• gēş- (2a/6), (6a/133), (18/6), 'gēş (37a/24)	• gēş- ⁸⁵ "geçmek"	•	•	• tuoraa-: 1.katetmek,2.kay makl, 3. sapmak, 4.aşmak, 5. geçmek
• ğīyz (10/34) ⁸⁶	• ğīz "kız" ⁸⁷	• -	• ğīz	• kııs: kız
• gūc ⁸⁸	• -	• kūç	• güyç< *kūç ⁸⁹	• küüs: 1- hız, 2- hüküm, 3- iktidar, 4- kudret, 5- kuvvet 6-şiddet 7- takat 8- güç
• ēd- (5/42) ⁹⁰	• -	• ēt- "düzenle mek"	• et- "et- yap-)	• it- "et-, yap-"
• kāl- (34b/121) ⁹¹	• ğāl- ⁹² "kalmak"	• qāl- "kalmak"	• ğāl- "kalmak"	• xaal-: kalmak
• sōr'- (3b/120), (2a/8) ⁹³	• sōr- "sormak"	• sōr- "sormak"	• sōra- "sormak,	• -

(⁸³) Küt. Uş., 25- 3; Af. Din 28–34; 36, 69; Den. Tav. 50- 36; Ay. Boz. 62- 2. Zeynep Kokmaz, "Güney-Batı Anadolu Ağızları (Fonetik)" s. 20- 21.

(⁸⁴) Kelime, İlhan Çeneli'nin "Türkmen Türkçesi Sözlüğü"nde uzun ünlülü değildir, s. 50.

(⁸⁵) Küt. Uş. 22–3, Zeynep Kokmaz, "Güney-Batı Anadolu Ağızları (Fonetik)" s. 21.

(⁸⁶) Divan-ı Lügati't Türk'te, kelime, qīz "kız" (1,7), Özbek Türkçesinde de kīz şeklinde geçer.

(⁸⁷) Man. Alş. 10–38; Den. Tav. 52- 22, 28, Zeynep Kokmaz, "Güney-Batı Anadolu Ağızları (Fonetik)" s. 21.

(⁸⁸) Kayıt dışı derlenen kelimelerdendir. Osmanlı Türkçesinde, güç kelimesi, "güc" şeklindedir. Divan-ı Lügati't Türk'te, "güç, kuvvet, zor zulüm" anlamlarında ve kūç şeklinde geçer.

(⁸⁹) İlhan Çeneli, "Türkmen Türkçesi Sözlüğü" TDAY- Belleten 1982- 1983, s. 54.

(⁹⁰) Orhun Yazıtlarında ve Runik Harfli belgelerde aslı uzunluklardan biridir. (Talat Tekin, "Ana Türkçede Aslı Uzunluklar" s. 116.)

(⁹¹) Divan-ı Lügati't Türk'te, kelime, qāl- "kalmak" (III, 156).

(⁹²) Küt. Uş. 23–6; Den. Tav. 50- 79, Zeynep Kokmaz, "Güney-Batı Anadolu Ağızları (Fonetik)" s.20.

(⁹³) Divan-ı Lügati't Türk'te, kelime, "sormak, aramak" anlamlarında ve uzun ünlülüdür. III, 181).

	"sormak"		sual etmek"	
• <i>vār</i> (2a/26), (1b/48), (6a/56), (6a/47), (2a/37) ⁹⁴	•	• <i>bār</i> "var"	• <i>bār</i> "var"	• <i>baar</i> : var
• <i>vār-</i> (2a/32)	• <i>vār-</i> "varmak"	• -	• -	• <i>tiy-</i> : 1. varmak, 2. ulaşmak, 3. bulmak 4. ermek
• <i>ūş</i> (6a/72), (37c/79) ⁹⁵	• <i>ūş</i> "üç" ⁹⁶	• <i>ūç</i> "3"	• -	• <i>ūs</i> : üç
• <i>'yāş</i> (1a/12) ⁹⁷	• -	• <i>yāş</i> "yaş, taze, yeşil"	• <i>yāş</i> "yaş, taze, genç"	• <i>sās</i> "yaş" < * <i>yāş</i>
• <i>yāz-</i> (2b/55) ⁹⁸	• <i>yāz-</i> "yazmak" ⁹⁹	• <i>yāz-</i> "yazı yazmak"	• <i>yāz-</i> ¹⁰⁰	-
• <i>yōk</i> (25a/111), ¹⁰¹ (43b/127), (3b/53)	• <i>yōk</i> "yok" ¹⁰²	• <i>yōk</i> "yok"	• <i>yōk</i> "yok"	• <i>suox</i> : 1- hafif, 2- hayır l, 3- yok, 4- değil
• <i>ünne-</i> (31d/129)	• -	• <i>ün</i> "ses"	• <i>üyn</i> "ses" < <i>ün</i>	• -
• <i>sūd</i> ¹⁰³ (25a/156)	• -	• <i>sūt</i> "süt"	• <i>süyt</i> < <i>sūt</i>	• <i>üüt</i> : 1- süt 2-

(⁹⁴)Divan-ı Lügati't Türk'te, kelime, *bār* "var" şeklinde geçer (III, 147).

(⁹⁵)Divan-ı Lügati't Türk'te, kelime, *ūş* "3" şeklinde geçer. (II, 283). Karagas Türkçesinde *üyş* < **ūç*.

(⁹⁶)Den. Çiv. 43- 65, 67, Zeynep Kokmaz, "Güney-Batı Anadolu Ağzları (Fonetik)" s. 21.

(⁹⁷)Divan-ı Lügati't Türk'te, bu kelime "yaş, taze şey, sebze, yeşillik" anlamlarına gelir ve uzun ünlülüdür. (III, 159)

(⁹⁸)Divan-ı Lügati't Türk'te, "yazı yaz-" anlamına gelen "yaz-" fiili uzun ünlülü değil; "suç, günah" anlamına gelen "yāzuq" uzun ünlülüdür. (1521). Eski Türkçede #y'ler yaşayan lehçe ve şivelerimizde #Y (#y, #ş, ç, d, j, z, s)'ye karşılık gelmektedir. (O. N. Tuna, Altay Dilleri Teorisi", Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 1983, s. 15.) Halaç Türkçesinde "hāz-" "günah işlemek, yolunu şaşırmaq" anlamında, Türkmen Türkçesinde, *yāzık* "günah, kabahat" < *yāz-* anlamında ve uzun ünlülüdür.. Türkiye Türkçesinde, "az-" Altay Türkçesinde "das-" "günah işlemek, yolunu şaşırmaq" Çuvaş Türkçesinde ise #şılak "günah" anlamındadır.

(⁹⁹) Af. Din. 37-40/41, Zeynep Kokmaz, "Güney-Batı Anadolu Ağzları (Fonetik)" s. 21.

(100) Özbek -Buhara Türkçesinde, kelime "yās-", ve İranda konuşulan Eynallı lehçesinde *yāz* "yaz-, tahrir et-" şeklinde, uzun ünlülüdür. h

(101) Divan-ı Lügati't Türk'te, kelime, *yōk* "yok" (III, 143), *yōqad-* "yok olmak" (III, 384).

(102) Man. Alş. 16-64; Küt. Uş. 25-11, Zeynep Kokmaz, "Güney-Batı Anadolu Ağzları (Fonetik)" s.21.

(103) Osmanlı Türkçesinde, süt kelimesi, ses hece dengelemesi sonucunda (yani; ünlü uzunluğunun kaybolması sonucunda "t" ünsüzünün ötümlü ve daha nitelikli bir sese dönüşmesi) "sūd" şekline dönüşür. Türkmen ve Azerbaycan Türkçelerinde de "sūd" olan kelime Özbek Türkçesinde ise "sūt" şeklindedir.

Göçüşme (Metatez)

Açıklık uyumu temel sebep olarak ünlü veya ünsüzlerden en az iki sesin karşılıklı olarak yer değiştirmesi hâdisesidir. Göçüşmelerde ünsüzlerin nisbî açıklık derecelerinin rol oynadığı söylenebilirse de¹⁰⁴ genel olarak göçüşmeleri bir kurala bağlamak zordur.¹⁰⁵

Korkuteli ağzında kurallı olarak görülen bir diğer ses hâdisesi de göçüşmedir. Bölge ağzında, yan yana ünsüzler arasındaki göçüşmeler uzak ünsüzler arasındaki göçüşmelerden çok görülür: *melmekeT* (< memleket) (17/56), *havla* (< *helva*) (25b/18), *tesPi* (< tepsi) (22c/163), *zēmherinin* (< *Ar. zemherîr*) (35b/69), *malur* (< marul) (22a/161).

Bölge Ağzında Vurgu

Cümle vurgusu bakımından bölge ağzını ölçünlü Türkçeden ayıran en önemli fark, soru cümleleridir. Orta Anadolu ağızlarında da görüldüğü gibi soru anlamı, soru ekinin dışında yalnızca vurgu yoluyla sağlanmaktadır. Bu durum bölge ağzı için karakteristik değildir. Yalnızca “Kızılaliler” köyünden derlenen metinlerde tespit edilmiştir: *anna’dın* (24a/78), *anna’dım* (24a/60, 24b/34), *annadın* (24a/78).

Sonuç:

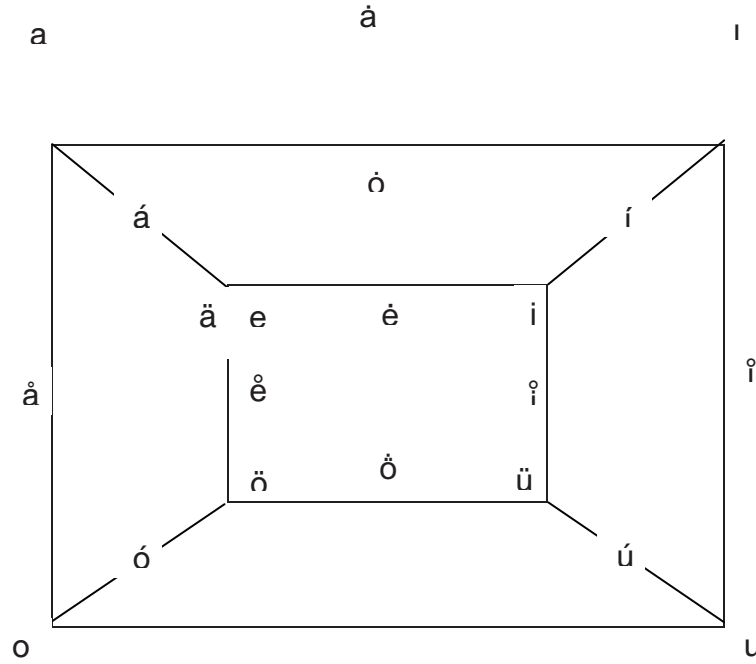
Yapılan ağız çalışmaları, dilimizin zenginliklerinin ortaya çıkarılmasında son derece önemlidir. Korkuteli ağzı da kendine has fonetik özellikleriyle Türk Dilinin diğer Anadolu ve Rumeli ağızları içinde önemli bir yere sahiptir. Ağızların sınıflandırılmasında etnik yapının dikkate alınmasının gerekli olduğu düşüncesindeyiz. Ancak; ağızların

(104) Efrasiyap Gemalmaz, “Erzurum İli Ağızları” C. I. s. 206.

(105) Hasan Eren, “Türk Dillerinde Metathese” Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1953, Ankara, s. 161

	Düz Ünlüler				Yarı Yuvarlak Ünlüler		Yuvarlak Ünlüler		
	En Geniş	Geniş	Yarı Geniş	Dar	Geniş	Dar	Geniş	Yarı Geniş	Dar
Kalın Ünlüler		a	á	ı	â	î	o	ó	u
Yarı Kalın Ünlüler		á		í			ó		ú
İnce Ünlüler	ä	e	é	i	ê	ï	ö	õ	ü

Tablo 1: Korkuteli Ağzındaki Ünlüler

Şekil 1: Korkuteli Ağzındaki Ünlüler 2

•	• Kalınlık - İncelik Durumu	• Genişlik - Darlık Durumu	• Düzlük – Yuvarlaklık Durumu
• a	• Kalın	• Geniş	• Düz
• á	• Yarı ince	• Geniş	• Düz
• à	• Kalın	• Yarı dar	• Düz
• â	• Kalın	• Geniş	• Yarı yuvarlak
• e	• İnce	• Geniş	• Düz
• è	• İnce	• Yarı dar	• Düz
• ê	• İnce	• Geniş	• Yarı yuvarlak
• I	• Kalın	• Dar	• Düz
• í	• Yarı ince	• Dar	• Düz
• î	• Kalın	• Dar	• Yarı yuvarlak
• i	• İnce	• Dar	• Düz

• i	• İnce	• Dar	• Yarı yuvarlak
• o	• Kalın	• Geniş	• Yuvarlak
• ö	• Kalın	• Yarı dar	• Yuvarlak
• ó	• Yarı ince	• Geniş	• Yuvarlak
• õ	• İnce	• Geniş	• Yuvarlak
• õ	• İnce	• Yarı geniş	• Yuvarlak
• u	• Kalın	• Dar	• Yuvarlak
• ú	• Yarı ince	• Dar	• Yuvarlak
• ü	• İnce	• Dar	• Yuvarlak

Tablo 2: Korkuteli Ağzındaki Ünlülerin Nitelikleri

•	• Ses tellerinin Durumu	• Oluşum Noktası	• Hava Akımının Durumu	• Genizlik Durumu	• Ünsüzlük Durumu
• B	• Ötümlü	• Çift dudak	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• C	• Ötümlü	• Diş eti - ön damak	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• ç	• Ötümlü	• Diş eti - ön damak	• Sürekli-yarı sızıcı	• Ağız	•
• Ç	• Ötümsüz	• Diş eti - ön damak	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• d	• Ötümlü	• Diş - diş eti	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• đ	• Ötümlü	• Diş- diş eti	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• f	• Ötümsüz	• Diş - dudak	• Sürekli-sızıcı	• Ağız	•
• F	• Yarı ötümlü	• Diş- dudak	• Sürekli-sızıcı	• Ağız	•
• g	• Ötümlü	• Ön damak	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• g	• Ötümlü	• Orta damak	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• ğ	• Ötümlü	• Arka damak	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• ğ	• Ötümlü	• Arka damak	• Sürekli-sızıcı	• Ağız	• Yarı ünlü
• h	• Ötümsüz	• Arka damak	• Sürekli-sızıcı	• Ağız	• Yarı ünlü
• j	• Ötümlü	• Diş eti - ön damak	• Sürekli-sızıcı	• Ağız	•
• ĩ	• Ötümsüz	• Dip damak	• Sürekli-sızıcı	• Ağız	•
• ĩ	• Ötümsüz	• Dip damak	• Sürekli-sızıcı	• Ağız	•
• k	• Ötümsüz	• Ön damak	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• k	• Ötümsüz	• Orta damak	• Süreksiz-Patlayıcı	• Ağız	•
• k	• Ötümsüz	• Arka damak	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• k	• Ötümsüz	• Ön damak	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• K	• Yarı Ötümlü	• Ön damak	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• K	• Yarı Ötümlü	• Arka damak	• Süreksiz-patlayıcı	• Ağız	•
• l	• Ötümlü	• Diş eti - ön damak	• Sürekli-yanalkı	• Ağız	•

• ı	• Ötümlü	• Dişeti- ön damak	• Sürekli- yanaklı akıcı	• Ağız	•
• m	• Ötümlü	• Çift dudak	• Sürekli- burun akıcı	• Ağız	•
• n	• Ötümlü	• Diş- diş eti	• Sürekli- burun akıcı	• Ağız	•
• ŋ	• Akıcı	• Art damak	• Sürekli- burun akıcı	• Geniz	•
• p	• Ötümsüz	• Çift dudak	• Süreksiz- patlayıcı	• Ağız	•
• P	• Yarı ötümlü	• Çift dudak	• Süreksiz- patlayıcı	• Ağız	•
• r	• Ötümlü	• Ön damak	• Sürekli- patlayıcı	• Ağız	•
• ř	• Ötümlü	• Ön damak	• Sürekli- titrek akıcı	• Ağız	•
• s	• Ötümsüz	• Diş- diş eti	• Sürekli- sızıcı	• Ağız	•
• ś	• Ötümsüz	• Diş- Diş eti	• Sürekli- sızıcı	• Ağız	•
• S	• Yarı ötümlü	• Diş- diş- eti	• Sürekli- sızıcı	• Ağız	•
• ş	• Ötümsüz	• Diş eti- Ön damak	• Sürekli- sızıcı	• Ağız	•
• Ş	• Yarı ötümlü	• Diş eti- ön damak	• Sürekli- sızıcı	• Ağız	•
• t	• Ötümsüz	• Diş- diş eti	• Süreksiz- patlayıcı	• Ağız	•
• T	• Yarı ötümlü	• Diş –diş eti	• Süreksiz- patlayıcı	• Ağız	•
• ʈ	• Ötümsüz	• Diş- diş- eti	• Süreksiz	• Ağız	•
• v	• Ötümlü	• Diş dudak	• Sürekli patlayıcı	• Ağız	•
• v	• Ötümlü	• Çift dudak	• Sürekli- sızıcı	• Ağız	•
• y	• Ötümlü	• Ön damak	• Sürekli- nefesli akıcı	• Ağız	• Yarı ünlü
• z	• Ötümlü	• Diş- diş eti	• Sürekli- sızıcı	• Ağız	•

Tablo 4: Korkuteli Ağzındaki Ünsüzlerin Nitelikleri

Teşekkül Noktası	Süreksiz						Süreklili					
	Süreksiz			Sızıcı			Yarı Sızıcı			Akıcı		
	Ötümlü	Yarı Ötümlü	Ötümsüz	Ötümlü	Yarı Ötümlü	Ötümsüz	Ötümlü	Ötümsüz	Burun Akıcıları	Yanaklı	Titrek	Nefesli
Çift Dudak	b	P	p	v					m			
Diş Dudak		F	F	v	F							
Diş - Diş Eti	d, d	T	t, t'	z	S	s, s			n	l, l'	r, r'	y
Diş Eti- Ön Damak				j	Ş	Ş	ç					
Ön Damak	g, ğ	K	K, k	ğ								
Orta Damak	g		k									
Arka Damak	ğ	K	k			h, h			η			
Dip Damak						h, h						

Tablo 5: Korkuteli Ağzındaki Ünsüzler

İŞARETLER

K Ünsüz terimini formüle eder.

V Ünlü terimini formüle eder.

* Bu işaret, tahmini, sınırlı, ya da şüpheli olduğunu bildirir.

> Sağa doğru gelişme gösterir.

< Sola doğru bir gelişme gösterir.

Bir sesin başında kelime başını, sonunda ise kelime sonunu gösterir.

~ İki kelimenin sesleri arasındaki ulamayı gösterir.

K/ Kök ünlüsünden sonra gelen ünsüzü temsil eder.

: Denklığı karşılar.

Ø Bir gramer unsurunun telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.

+ İsmeye bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.

- Fiile bağlanmayı fiil kategorisini gösterir.

~ Birbirinin yerine geçen (alternanslı) şekilleri gösterir.

KAYNAKLAR

- 1) Akar, Ali (2004), *Muğla Ağızları*, Muğla.
- 2) Atmaca, Emine (2005), *Korkuteli ve Yöresi Ağızları*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- 3) Büyük Larousse, Sözlük ve Ansiklopedi, "Korkuteli", İstanbul, c.13, Milliyet, s. 6992.
- 3) Caferoğlu, Ahmet (1958), "Anadolu Ağızlarında İçses Ünsüz Benzeşmeleri", Ankara TDAY-Belleten, TDK yayınları.
- 4) Çeneli, İlhan (1982- 1983) "Türkmen Türkçesi Sözlüğü" Ankara, TDAY- Belleten, TDK yayınları.
- 5) Doerfer, G. "Materialien zu türk h- (l)" Uajb.
- 6) Ergin, Muharrem (1998), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul, Bayrak yayınları.
- 7) Gülensoy, Tuncer (1993), *Rumeli Ağızlarının Ses Bilgisi Üzerine Bir Deneme (İnceleme-Bibliyografya- Metinler)* Kayseri.
- 8) Gülsevin, Gürer, (1992), "Türk Dilinde bir kelime başı ünsüzü üzerine" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, TDK yayınları, s. 173–200.
- 9) Gülsevin, Gürer, (2001/I-II), "Türkiye Türkçesi Ağızlarında h sesi üzerine" Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, TDK yayınları, s. 129–145.
- 10) Günay, Turgut (2003), *Rize İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*, Ankara, TDK yayınları.
- 11) Karaca, Behset (2002), *XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı*, Isparta, Fakülte Kitabevi.
- 12) Korkmaz, Zeynep (1953), "Batı Anadolu ağızlarında aslî vokal uzunlukları", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten, TDK Yayınları.
- 13) Korkmaz, Zeynep (1992), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDK Yayınları.
- 14) Kokmaz, Zeynep (1994a) *Güney-Batı Anadolu Ağızları (Fonetik)*, Ankara, TDK Yayınları.
- 15) Kokmaz, Zeynep (1994b), *Nevşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara TDK Yayınları.
- 16) Kokmaz, Zeynep (1999), Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni, "Anadolu ve Rumeli Ağızlarının Tarihî Devirlerle Bağlantısı Üzerine", Ankara, TDK yayınları.
- 17) Moğol, Hasan (1996), *Teke Sancağı Şer'iyye Sicili*, Ankara, Mehter Yay.
- 18) Paasonen, H. (1950), *Çuvaş Sözlüğü*, İstanbul, İbrahim Horoz Basımevi.
- 19) Sevim, Ali - Yücel, Yaşar (1998) *Türkiye Tarihi*, Ankara, c.I, TTK.
- 20) Sümer, Faruk (1949- 1950), "Osmanlı Devrinde Anadolu'da yaşayan Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller", İstanbul Fakültesi İktisat Fakültesi Mecmuası, XI.
- 21) Sümer, Faruk (1980) *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri*, Boy Teşkilatı, Destanları, Eylül.
- 22) Sümer, Faruk (1992) "Oğuzlar (Türkmenler)", İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı yay.
- 23) Tekin, Talat (1995), *Türk Dilinde Birincil Ünlü Uzunlukları*, Ankara, Simurg Yayınları.

- 24) Tuna, O. Nedim (2002), Türk Dünyası El Kitabı Dil- Kültür- San'at "Altay Dilleri Teorisi", Ankara, s. 7-58.
- 25) Tuna, O. Nedim "Ders Notları" Malatya, İnönü Üniversitesi.
- 26) Turan, Osman (1999), *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul, Boğaziçi yay.
- 27) Turan, Zikri (2006), *Artvin İli Yusufeli İlçesi Uşhum Köyü Ağzı*, Ankara, TDK Yayınları.
- 28) Türkçe Sözlük, (2005), Ankara, Türk Dil Kurumu yay., 10. baskı.
- 29) Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 26, S. Korkut mad. s. 206.
- 30) Vasiliev, Yuriy (Cargıstay) (1995), *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*, Ankara, TDK Yayınları.
- 32) Yıldırım, Faruk (2002/4) "Türkiye Türkçesi Ağızları ve Etnik Yapı: Çukurova Ağızları Örneği" *Türkbilig*, s. 136-153.